

UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA EKONOMSKE REZULTATE TURIZMA GRADA DUBROVNIKA

Lisac Lekaj, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Karlovac
University of Applied Sciences / Veleučilište u Karlovcu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:128:342927>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
Karlovac University of Applied Sciences

Repository / Repozitorij:

[Repository of Karlovac University of Applied
Sciences - Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
POSLOVNI ODJEL
STRUČNI STUDIJ UGOSTITELJSTVO

Lucija Lisac Lekaj

**UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA EKONOMSKE
REZULTATE TURIZMA GRADA DUBROVNIKA**

ZAVRŠNI RAD

Karlovac, 2023.

Lucija Lisac Lekaj

**UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA EKONOMSKE
REZULTATE TURIZMA GRADA DUBROVNIKA**

ZAVRŠNI RAD

Veleučilište u Karlovcu
Poslovni odjel
Stručni studij Ugostiteljstvo

Kolegij: Osnove specifičnih oblika turizma

Mentorica: dr.sc. Mateja Petračić

Matični br. studentice:0618612041

Karlovac, rujan 2023.

SAŽETAK

Rad analizira utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na turizam grada Dubrovnika s ciljem da se ustanovi kako je pandemijska kriza utjecala na turizam odabrane destinacije, prvenstveno na ekonomske pokazatelje, odnosno broj gostiju i noćenja. Analiziraju se sljedeće godine: 2019. kao pretpandemijska godina, te 2020., kada je pandemija započela, i potom 2021. i 2022. godina (kraj pandemije proglašen je u svibnju 2023.). Pandemija ja uzrokovala stagnaciju gospodarskih aktivnosti, a jedan od najteže pogođenih sektora bio je turizam. U Dubrovniku je pad turističkih kretanja prve pandemijske godine, 2020., iznosio 85 posto u dolascima i 87 posto u noćenjima u odnosu na 2019. godinu. Te iste godine mijenja se i struktura gostiju koji posjećuju Dubrovnik, pa su domaći turisti došli na prvo mjestu ljestvice najbrojnijih turista, dok su inače najbrojniji turisti, oni iz Velike Britanije i SAD, bili na drugom, odnosno šestom mjestu. Veliki pad turističkih dolazaka i noćenja i drastična promjena u strukturi gostiju koji su se dogodili u Dubrovniku 2020. kao izravne posljedice pandemijske krize najvećim su dijelom uzrokovani time što je Dubrovnik prvenstveno aviodestinacija, a zračni promet je od svih oblika prometa bio najviše pogođen pandemijskim restrikcijama. Nakon velikog pada 2020., u 2021. počinje oporavak turizma koji se nastavlja 2022. i 2023. godine. No, ostaje problem masovnosti turizma u Dubrovniku koji stvara veliki pritisak na grad, posebno na staru gradsku jezgru, i iznimno je neodrživ. Pandemija je taj problem učinila vidljivijim, no postoji bojazan da bi pandemijska kriza mogla dodatno pojačati orijentiranost na masovni turizam zbog gubitaka koje je ta ista kriza prouzročila. Ostaje za nadati se da to ipak neće biti tako te da će gradska uprava, turistička zajednica grada i druge nadležne institucije, a i sami građani, što prije krenuti u smjeru održivog razvoja turizma u Dubrovniku.

Ključne riječi: COVID-19, Dubrovnik, masovni turizam, pandemija, pandemijska kriza, turizam

SUMMARY

The paper analyzes the impact of the COVID-19 pandemic on the tourism of the city of Dubrovnik with the aim of establishing how the pandemic crisis affected the tourism of the chosen destination, primarily economic indicators (the number of guests and overnight stays). The following years are analyzed: 2019 as a pre-pandemic year, and 2020, when the pandemic began, and then 2021 and 2022 (the end of the pandemic was declared in May 2023). The pandemic itself caused the stagnation of economic activities, and one of the hardest hit sectors was tourism. In Dubrovnik, the drop in tourist numbers in the first pandemic year, 2020, amounted to 85 percent in arrivals and 87 percent in overnight stays compared to 2019. In the same year, the structure of guests visiting Dubrovnik changed, so domestic tourists came in first place in the ranking of the most numerous tourists, while the previously most numerous tourists, those from United Kingdom and the USA, were in second and sixth place. The large drop in tourist arrivals and overnight stays and the drastic change in the structure of guests that took place in Dubrovnik in 2020 as a direct result of the pandemic crisis were largely caused by the fact that Dubrovnik is mostly visited by plane, and air traffic was the most affected by the pandemic restrictions. After the big drop in 2020, the recovery of tourism begins in 2021 and continues in 2022 (and 2023). However, the problem of mass tourism in Dubrovnik remains, which creates great pressure on the city, especially on the old city centre, and is extremely unsustainable. The pandemic has made this problem more visible, but there is a fear that the pandemic crisis could further strengthen the orientation towards mass tourism due to the losses pandemic crisis has caused. There remains hope that this will not be the case and that the city administration, the city's tourist board and other relevant institutions, and the citizens themselves, will move in the direction of sustainable tourism development in Dubrovnik as soon as possible.

Keywords: COVID-19, Dubrovnik, mass tourism, pandemic, pandemic crisis, tourism

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Izvori podataka i metode prikupljanja.....	1
1.3. Struktura rada	2
2. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA DRUŠTVO I GOSPODARSTVO	3
2.1. Ključni podaci o pandemiji bolesti COVID-19.....	3
2.2. Utjecaj pandemije na globalno društvo.....	8
2.3. Utjecaj pandemije na turizam s posebnim osvrtom na Hrvatsku	11
3. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA TURIZAM GRADA DUBROVNIKA	14
3.1. Dubrovnik kao turistička destinacija	14
3.2. Općeniti utjecaj pandemije na turizam grada Dubrovnika	22
3.3. Kvantitativni pokazatelji utjecaja pandemije na turizam grada Dubrovnika	24
3.3.1. Pokazatelji za 2019. godinu.....	24
3.3.2. Pokazatelji za 2020. godinu.....	25
3.3.3. Pokazatelji za 2021. godinu.....	29
3.3.4. Pokazatelji za 2022. godinu.....	29
3.3.5. Usporedba pokazatelja.....	30
3.4. Turistička kretanja u Dubrovniku nakon proglašenja kraja pandemije.....	35
3.5. Utjecaj pandemije na proces digitalizacije i poboljšanje održivosti turizma	37
4. ZAKLJUČAK	41
POPIS LITERATURE	43
POPIS SLIKA	47
POPIS TABLICA.....	47
POPIS GRAFIKONA.....	47

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Pandemija bolesti COVID-19 koja je započela u ožujku 2020. godine uzrokovala je usporavanje gospodarskih aktivnosti i zdravstvenu, ekonomsku i društvenu krizu bez presedana u novijoj povijesti. Ova je kriza zahvatila sve industrije, no među najgore pogođenim sektorima bio je upravo turizam, odnosno ugostiteljski sektor i sektor prometa na kojima se turizam temelji. Iako je u trenutku pisanja ovoga rada pandemija uvelike jenjala i mjere ograničavanja kretanja, okupljanja i putovanja više nisu na snazi, posljedice ove krize još će se dugo osjećati, a štete se još uvijek zbrajaju. Stoga je upravo to predmet ovoga rada – analiza utjecaja pandemije bolesti COVID-19 na turizam, konkretno na grad Dubrovnik. Analiza se provodi s ciljem da se ustanovi kako je pandemijska kriza utjecala na turizam odabrane destinacije, u prvom redu kvantitativno.

1.2. Izvori podataka i metode prikupljanja

Rad se temelji na znanstvenim i stručnim člancima koji se bave pandemijskom krizom i njenim utjecajem na gospodarstvo, posebice na turizam, zatim na statističkim podacima turističkih, vladinih i drugih relevantnih institucija te na ostalim izvorima kao što su službena izvješća, medijski članci i dr.

U istraživanju se koristi metoda prikupljanja podataka iz sekundarnih izvora, odnosno podataka iz navedene dostupne literature, kao i sljedeće metode: metoda deskripcije, metoda komparacije, metode analize i sinteze, metoda prezentiranja i interpretacije rezultata istraživanja pomoću grafičkih prikaza odnosno ilustracija, te u konačnici induktivna metoda pomoću koje će se na temelju pojedinačnih činjenica ili saznanja formulirati nove spoznaje i zaključci i deduktivno-logička metoda pomoću koje će se na temelju općih spoznaja potvrđenih u praksi utemeljiti vlastite pojedinačne spoznaje i zaključci i potvrditi inducirani zaključci.

1.3. Struktura rada

Rad se sastoji od četiri poglavlja. Nakon uvodnog dijela, u drugom poglavlju iznose se opće značajke i globalni društveno-ekonomski utjecaj pandemije bolesti COVID-19. Ovo poglavlje obuhvaća ključne podatke o pandemiji i bolesti COVID-19, utjecaj pandemije na globalno društvo i gospodarstvo te utjecaj pandemije na turizam s posebnim osvrtom na Hrvatsku. Nakon toga, u trećem se poglavlju govori o utjecaju pandemije COVID-19 na turizam grada Dubrovnika. U ovom se poglavlju najprije opisuje Dubrovnik kao turistička destinacija, zatim se govori o općenitom utjecaju pandemije na turizam grada Dubrovnika, a potom se analiziraju konkretni kvantitativni pokazatelji turističkih kretanja (broj dolazaka i noćenja gostiju) za 2019., 2020., 2021. i 2022. godinu. U ovom se poglavlju također govori i o turističkim kretanjima u Dubrovniku nakon proglašenja kraja pandemije u svibnju 2023., te o utjecaju pandemije na (eventualno) ubrzanje procesa digitalizacije i poboljšanje održivosti turizma. Četvrto poglavlje je zaključno poglavlje rada.

2. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

2.1. Ključni podaci o pandemiji bolesti COVID-19

Pandemija (grč. “sav narod”) podrazumijeva širenje određene bolesti na jako velikom području, odnosno na području koje obuhvaća više država, cijeli kontinent ili, pak, kao u slučaju pandemije bolesti COVID-19, cijeli svijet.¹ Ova najnovija pandemija nije jedina u zabilježenoj povijesti (ali je najveća u novijoj povijesti): u prošlosti su zabilježene pandemije kuge, kolere i gripe. U novije vrijeme, osim pandemije bolesti COVID-19, koja je proglašena u ožujku 2020., Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, skr. WHO) proglasila je i pandemiju svinjske gripe 2009. godine.

Tu je odluku WHO donijela nakon što se je bolest COVID-19 velikom brzinom proširila cijelim svijetom uzrokujući veliki broj zaraženih. Bolest je prvi put otkrivena 2019. godine u kineskom gradu Wuhanu, a uzročnik je jedan od koronavirusa koji je nazvan SARS-CoV-2. Smatra se da je virus na ljude prešao sa životinja.

Koronavirusi su otprije poznati – i sama činjenica da je novom koronavirusu u nazivu dodana brojka “2” sugerira postojanje prijašnje varijante, a to je bio SARS-CoV, poznat kao SARS (eng. *Sever Acute Respiratory Syndrome*), koji se je pojavio 2003. godine. Riječ je o teškom akutnom respiratornom sindromu sa smrtnošću od gotovo 10 posto. Smatra se da novi koronavirus ima puno manju smrtnost, no točni podaci još nisu poznati. Drugi poznati koronavirus koji je uzrokovao bolest kod ljudi je MERS (eng. *Middle East Respiratory Syndrome*) koji se je pojavio 2012., s vrlo visokom smrtnošću, od približno 37 posto. I novi koronavirus, SARS-CoV-2, kao i MERS i SARS, jest visokopatogeni virus koji uzrokuju jak respiratorni sindrom te može izazvati ozbiljne upale donjeg dišnog sustava, odnosno upalu pluća i bronhiolitis, a u određenom postotku i težu klinički sliku te smrt.²

¹ Hrvatska enciklopedija: Pandemija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46397> (22.04.2023.)

² Hrvatska enciklopedija: Koronavirusi, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=70911> (22.04.2023.)

Koronavirusi (lat. *corona*: vijenac, kruna) pripadaju porodici virusa Coronaviridae. Virus je okruglog oblika te na ovojnici ima šiljaste glikoproteinske izdanke koji mu daju izgled krune. Postoje ljudski i životinjski koronavirusi. Neki od ljudskih koronavirusa uzrokuju blage bolesti gornjeg dišnog sustava i/ili probavnog. Tako je prvi koronavirus izoliran 1965. u respiratornom sekretu ljudi oboljelih od prehlade. Životinjski koronavirusi mogu uzrokovati teže bolesti ako sa životinja prijeđu na ljude.³

Bolest koju je novi koronavirus uzrokovao nazvana je “COVID-19” (od eng. *Corona Virus Disease* te broja 19 koji označava 2019. – godinu kada je bolest prvi put otkrivena). Ova je bolest akutna virusna bolest koja veoma nalikuje prehladi ili gripi, odnosno simptomi su povišena temperatura i kašalj. Također se javlja i glavobolja, malaksalost, probavne tegobe. Brojni su pacijenti prijavljivali gubitak mirisa ili okusa. Bolest u blažem obliku traje nekoliko dana i prolazi bez posljedica. No, neki pacijenti mogu razviti teži oblik bolesti, kao što je upala pluća, zbog koje simptomi mogu biti otežano disanje i nedostatak zraka. Kod starijih pacijenata ili osoba koje su otprije imale neku težu bolest, može doći do razvoja teške upale pluća, potrebe za postavljanjem na respirator, a teža klinička slika može uzrokovati i smrt.

Prvi zaraženi pacijenti koji su otkriveni u gradu Wuhanu u prosincu 2019. imali su navedene simptome: povišenu temperaturu, kašalj, neki i otežano disanje, s pojavom infiltrata na plućima. Prve osobe koje su se zarazile povezuju se s tržnicom životinja za jelo u gradu Wuhanu, te veliki broj znanstvenika smatra da je virus upravo na tom mjestu prešao sa životinja na ljude, a potom se nastavilo širenje među ljudima. To je širenje bilo dosta brzo i već početkom 2020. godine virus se proširio iz Kine na sve kontinente. Veliki broj zaraženih, iako je većina imala blage ili srednje teške simptome, doveo je do značajnog broja ljudi koji su trebali hospitalizaciju, pa je situacije uzrokovala veliki pritisak na zdravstvene sustave diljem svijeta. Stoga je Svjetska zdravstvena organizacija u ožujku 2020. proglasila pandemiju, kako je navedeno.

Bolest COVID-19 imala je značajno veću stopu zaraze nego gripa. Istraživanje objavljeno u siječnju 2020. u časopisu *The New England Medical Journal* pokazalo je da na svakog zaraženog novim koronavirusom dolaze 2,2 nova zaražena, do u slučaju gripe ta brojka iznosi 1,3.

³ Hrvatska enciklopedija: Koronavirusi, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=70911> (22.04.2023.)

No, osim što je većina ljudi imala blage ili srednje teške simptome, a manji dio teže, neki su zaraženi bili i asimptomatski, odnosno nisu ispoljavali nikakve vidljive simptome koji bi dali naslutiti da su zaraženi, već su to otkrivali posve slučajno, primjerice, rutinskim testiranjem radi potrebe boravka u bolnici uslijed neke druge bolesti i sl. Zbog toga nije moguće izračunati preciznu stopu smrtnosti jer ukupni broj zaraženih nije poznat – nije jasno koliki je udio asimptomatskih slučajeva u ukupnom broju zaraženih. Također, početkom i sredinom 2020., dok je bolest bila u ranoj fazi, mnoge su zemlje evidentirale samo teže slučajeve, jer su ljudi s blažim simptomima svoje stanje pripisivali običnoj prehladi ili gripi. I to je moglo dovesti do toga da stopa smrtnosti izgleda veća nego što u stvarnosti jest, jer su izostavljeni brojni blaži slučajevi.

Liječenje blaže oboljelih bilo je simptomatsko, no kod osoba koje su razvile težu kliničku sliku i zahtijevale hospitalizaciju, liječenje je uključivalo neke od ranije poznatih antivirusnih lijekova, kao i lijekova koji djeluju na imunitet, a istraživala se i mogućnost transfuzije plazme osoba koje su preboljele bolest COVID-19 s obzirom na to da ta plazma sadržava antitijela. No, unatoč tome što su neke od tih metoda davale rezultate, bilo je jasno da je potrebna učinkovitija metoda – cjepivo.

Tako su znanstvenici diljem svijeta počeli ubrzano raditi na tome da se u što kraćem roku razvije sigurno cjepivo protiv novog koronavirusa (kao što postoji i cjepivo za gripu). Unatoč činjenici da je razvoj cjepiva iznimno kompleksan proces koji može trajati i 10 godina, zbog velikog broja testiranja radi sigurnosti, u slučaju ove pandemije cjepivo se razvijeno neusporedivo brže. To se objašnjava time da su vlade diljem svijeta uložile ogromna financijska sredstva u istraživanje i razvoj cjepiva te da su neke farmaceutske tvrtke primijenile novi pristup da umjesto oslabljenog ili mrtvog virusa ili pak njegovih antigena, u razvoju cjepiva koristile gensku informaciju za sintezu jednoga virusnoga proteina.

Razvijene su četiri vrste cjepiva protiv virusa SARS-CoV-2: prva skupina cjepiva sadržava umrtvljen virus koji ne može izazvati bolest (kineski proizvođač Sinovac i francuski Valneva), druga skupina su proteinska cjepiva koja sadrže sintetizirani i pročišćeni protein šiljka koronavirusa (Novavax te Sanofi i GlaxoSmithKline), treća skupina su vektorska cjepiva (cjepiva AstraZeneca i Oxfordskoga sveučilišta, zatim tvrtke Johnson & Johnson te ruskoga Nacionalnog centra za epidemiologiju i mikrobiologiju Gamaleya), a četvrtka skupina su cjepiva koja se temelje na nukleinskim kiselinama, DNA ili mRNA (Pfizer i BioNTech te Moderna).

U Hrvatskoj je primjena nekih od ovih cjepiva započela nakon što ih je odobrila Europska agencija za lijekove (European Medicines Agency, skr. EMA).

Međutim, novi koronavirus je s vremenom mutirao, pa je to utjecalo na to da nove varijante izbjegavaju imunitet stečen cjepivom ili preboljenjem. WHO je u svibnju 2021. odlučila da se nove varijante koronavirusa označavaju slovima grčkog alfabeta, prema redoslijedu otkrivanja. Tako su varijante poznate kao britanska, južnoafrička, brazilska i indijska nazvane alfa, beta, gama, delta.

Neke su varijante označene kao “varijante od značaja” (eng. *variants of concern*), a to su one koje se brže šire ili bolje izbjegavaju stečeni imunitet, dok su druge varijante označene kao “varijante od interesa” (eng. *variants of interest*), a to su one varijante koji su, uvjetno rečeno, manje ozbiljne od ovih prvih, odnosno koje donose neke promjene u genomu virusa, ali u tom trenutku još uvijek ne utječu značajno na širenje bolesti, ne čine kliničku sliku ozbiljnijom i sl. Postoji i treća skupina oznaka, a to su “varijante pod nadzorom” (eng. *variants under monitoring*) koje imaju određene promjene u genomu virusa za koje postoji sumnja da mogu uzrokovati povećani rizik od zaraze ili pogoršati epidemiološku sliku.⁴

U pravilu, kako je virus mutirao, klinička slika je bila ista ili blaža, no nove varijante uglavnom su bile zaraznije. Krajem studenog 2021. pojavila se varijanta omikron, koja je bila nešto zaraznije od prijašnje, delta varijante. Već početkom 2022. godine omikron je činio 98 posto javno dostupnih sekvenci virusa. Omikron ima svoje podvarijante, a jedna od njih je kraken, odnosno službena oznaka joj je XBB.1.5. Kraken podvarijante je uglavnom bila prisutna u Europi u prvoj polovici 2023. godine, a WHO ju je označio kao “varijantu od interesa”.⁵

U svijetu su do svibnja 2023. godine ukupno zabilježene 688.989.562 osobe oboljele od bolesti COVID-19, od čega je preminulo 6.880.332 ljude. U Hrvatskoj je zabilježen 1.273.671 slučaj, od čega je njih 18.246 preminulo.⁶

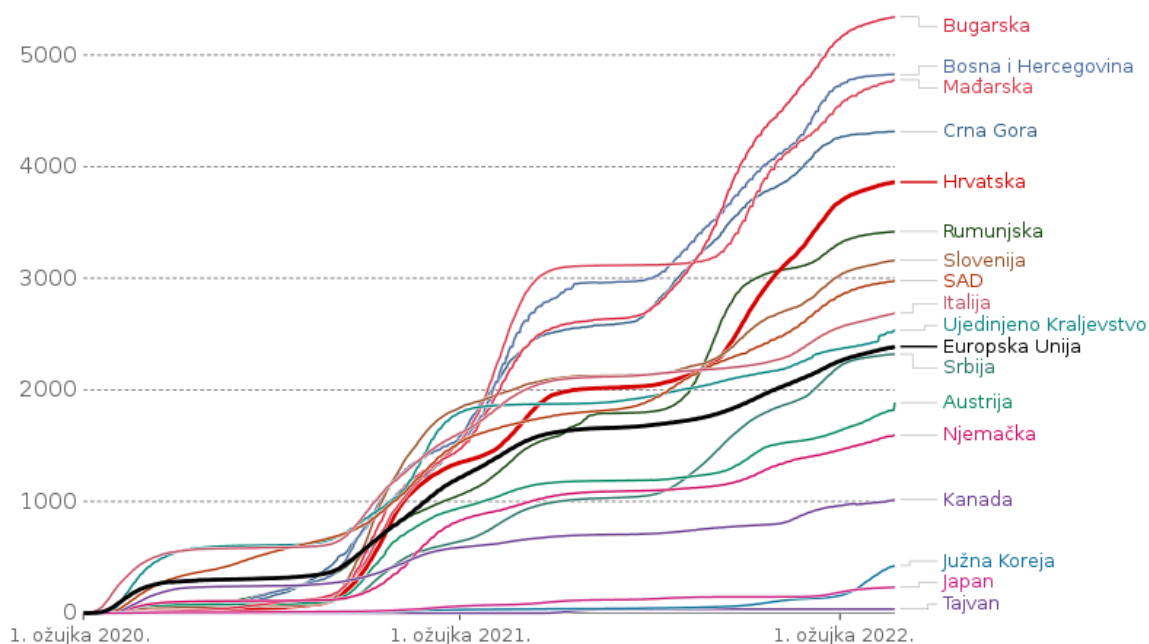
Smatra se da je pandemija dosegla vrhunac 2022. godine, kada je broj zaraženih i umrlih bio najveći.

⁴ Hrvatska enciklopedija: COVID-19 bolest, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=70912> (23.04.2023.)

⁵ Isto.

⁶ Koronavirus.hr, Službena stranica Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu, <https://www.koronavirus.hr/> (22.05.2023.)

Grafikon 1. Ukupan broj umrlih od bolesti COVID-19 na milijun stanovnika

Izvor: Our World In Data, 2022.; John Hopkins University, 2022.

Prvi slučaj zaraze novim koronavirusom u Hrvatskoj je zabilježen 25. veljače 2020. Kako se bolest širila u idućim mjesecima, rastao je broj hospitaliziranih osoba. Istraživanje koje je analiziralo sve COVID-19 slučajeve te pridružene hospitalizacije u Hrvatskoj u razdoblju 10. veljače 2020. do 28. ožujka 2021. (uzorak je činilo 266.835 pozitivnih pacijenata i 22.747 pridruženih hospitalizacija) pokazalo je da se broj tjednih hospitalizacija kretao u rasponu od 1 (u sedmom tjednu 2020.) do 1.523 (u 49. tjednu 2020.).⁷

Na dan 22. svibnja 2023. u Hrvatskoj je aktivno oko 300 slučajeva novog koronavirusa, što je vrlo mali broj u odnosu na broj od nekoliko tisuća novozaraženih dnevno na vrhuncu epidemije. Zbog smanjenja broja novozaraženih u cijelom svijetu, WHO je 5. svibnja 2023. proglasio kraj pandemije, a nedugo nakon toga, točnije 11. svibnja 2023., i Vlada Republike Hrvatske proglasila je kraj epidemije bolesti COVID-19 u cijeloj zemlji.

Vlada Republike Hrvatske proglasila je danas, 11. svibnja 2023. godine, kraj epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 u cijeloj Hrvatskoj. No, iako je WHO objavila da bolest COVID-19 više ne smatra javnozdravstvenom opasnošću, i ta organizacija kao i Hrvatski zavod za javno zdravstvo naglasili su da je bolest još uvijek prisutna te da je cijepljenje

⁷ Švajda, M., Dimnjaković, J., Poljičanin, T., Brkić, M., Pristaš, I.: "COVID-19 hospitalizacije u RH". **Hrvatski časopis za javno zdravstvo**, Vol. 18 No. 57, 2022.

i dalje potrebno kao i praćenje epidemioloških podataka i poštivanje određenih epidemioloških mjera za sprečavanje širenja zaraze.

“Unatoč proglašenju kraja epidemije, važno je nastaviti pratiti epidemiološke podatke i provoditi preporučene radnje za smanjenje rizika od bolesti. Osim toga, nastavak cijepljenja i pružanje podrške onima koji pate od dugoročnih posljedica bolesti COVID-19 još će neko vrijeme biti prioritet”, objavila je Vlada Republike Hrvatske u svojoj Odluci o proglašenju prestanka epidemije bolesti COVID-19.⁸

2.2. Utjecaj pandemije na globalno društvo i gospodarstvo

Iako su posljednja dva desetljeća obilježile brojne krize, počevši od jačanja terorizma, pa preko globalne financijske krize te do najnovije pretpandemijske krize, a to je ona migracijska, stručnjaci se slažu da je kriza koju je prouzročila pandemija bolesti COVID-19 svakako među najvećima, ako ne i najveća, a dodatno ju povećava to što je bila potpuno neočekivana i svijet nije imao vremena da se na bilo koji način na nju pripremi⁹ (iako već desetljećima stručnjaci upozoravaju da bi se u svakom trenutku mogla dogoditi eskalacija neke zarazne bolesti).

“S jedne strane nepripremljene za borbu protiv nepoznatog neprijatelja, a s druge strane pod očekivanjima poduzimanja raznih zdravstvenih, ekonomskih i pravnih mjera, države su se snalazile kako god su mogle. Međutim, poduzete mjere, koje sasvim sigurno spadaju u najrestriktivnije mjere ne samo u recentnim vremenima, s razlogom su izazvale zabrinutost u pogledu izazova poštovanja standarda demokracije, ljudskih prava i vladavine prava.”¹⁰

Iz navedenoga se jasno daje zaključiti koliki je izazov pandemijska kriza predstavljala (i još predstavlja) za društvo – od svakog pojedinca pa sve do vlada i globalnih organizacija. Mjere koje su vlade odlučile poduzeti kako bi sprječavale i/ili usporavale zarazu duboko su zadirale u živote, navike i potrebe milijardi ljudi, i morale su u pojedinim situacijama narušavati i ljudska prava, u smislu ograničavanja kretanja, nametanja obaveze nošenja maski i sl.

⁸ Koronavirus.hr, Službena stranica Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu: Odluka Vlade Republike Hrvatske o proglašenju prestanka epidemije bolesti COVID-19, https://www.koronavirus.hr/uploads/215_6_2_733b5bf052.pdf (22.05.2023.)

⁹ Blagojević, A., Antunović, M.: “Izvanredno stanje u kontekstu COVID-a 19: Hrvatski ustavnopravni okvir i praksa”. **Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu**, Vol. 60 No. 1, 2023.

¹⁰ Isto.

Iako je to bilo uvjetno rečeno “narušavanje ljudskih prava”, jer su se te mjere poduzimale za dobrobit društva, u konačnici su protupandemijske mjere ipak zadirale u ljudske prava i dovodile u pitanje demokraciju, što je bio dodatni izazov za vladine institucije i općenito vladavinu prava.

No, izvanredne okolnosti iziskuju izvanredne mjere, i upravo je stoga proglašavanje pandemije na globalnoj razini bilo nužno kako bi se određene mjere mogle provoditi prema zakonu. “Bez ikakve sumnje, pandemija COVID-a testirala je posvećenost država vladavini prava, ljudskim pravima i demokraciji u uvjetima izvanrednih okolnosti. Neke države taj su test položile s visokom ocjenom, dok su druge prilično zakazale.”¹¹

Proglašenje pandemije – kao izvanrednog stanja - u cijelom svijetu bilo je, dakle, nužno. Zbog brzog širenja zaraze, velikog broja osoba kojima je bila potrebna hospitalizacija i sve većeg pritiska na zdravstvene sustave diljem svijeta, bilo je nužno uvesti obavezne pojačane higijenske mjere kao što su često pranje i dezinficiranje ruku, nošenje maske, maksimalno smanjivanje kontakta s drugim osobama te održavanje fizičke distance. Kada to nije bilo dovoljno, bilo je potrebno ograničiti kretanje ljudi, i među državama, i na lokalnom i regionalnom nivou.

Također, u određenim periodima kada je širenje bolesti bilo na vrhuncu vlade su uvodile radikalnije mjere, “potpuno zaključavanje”, odnosno *lockdown*. To je bila svojevrsna “kolektivna karantena”, koja je podrazumijevala da građani ostaju kod kuće i izlazne samo u najnužnijim situacijama.

Karantena (od franc. *quarantaine*: četrdesetak dana, prema tal. *quarante*: četrdeset) podrazumijeva postupak odvajanje određenih (zaraženih) osoba, životinja ili predmeta radi zaštite ostalih ljudi od širenja zaraze. Prvi grad u svijetu koji je uveo karantenu bio je upravo Dubrovnik – koji se i analizira u ovom radu. Naime, nakon pandemije kuge koja je poharala Europu sredinom 14. stoljeća neki su gradovi u Italiji prekinuli trgovinu kako bi se zaštitili od širenja bolesti. No, Dubrovnik je odlučio da neće zaustaviti trgovinu nego je uveo karantenu, odnosno obaveznu 40-dnevnu izolaciju za sve koji su došli trgovati u Grad.

¹¹ Blagojević, A., Antunović, M.: “Izvanredno stanje u kontekstu COVID-a 19: Hrvatski ustavnopravni okvir i praksa”. **Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu**, Vol. 60 No. 1, 2023.

Bilo je to 1377. godine. Svi koji su dolazili iz zaraženih područja moraju su boraviti u karanteni (najprije 30, a potom 40 dana) koja je uspostavljena van grada, na otoku Mrkanu ili u Cavtatu. Prostori za karantenu kasnije su izgrađeni i na drugim područjima oko grada: u 15. stoljeću na Dančama, a kasnije, u 17. stoljeću i na Pločama. Mnogi su gradovi, hrvatski i inozemni, slijedili primjer Dubrovnika.¹²

Zarazne bolesti za koje je bila potrebna ova vrsta karantene sve su više jenjavale, pa već krajem 19. stoljeća karantenski sustavi gube svoju važnost i uglavnom se prenamjenjuju. No, koncept karantene nastavlja se provoditi u sklopu zdravstvenih sustava, odnosno zdravstvenih ustanova, iako su takvi slučajevi, sve do pojave novog koronavirusa, bili rijetki. Tek nakon pojave pandemije bolesti COVID-19 koristi se koncept karantene za veliki broj ljudi. Navedeni *lockdown* je na neki način karantena, jer podrazumijeva dugotrajnu izolaciju s ciljem sprečavanja širenja bolesti.

Međutim, za razliku od “originalnih” karantena, kojima su bili izolirani pojedinci ili određeni broj njih, mjere koje su se provodile u vrijeme pandemije bolesti COVID-19 podrazumijevale su izolaciju čitavih gradova i država. Te su mjere imale razoran učinak na društvo u cijelosti, ponajprije na psihofizičku dobrobit građana, a onda, na gospodarstvo.

Mjere ograničavanja kretanja, zabrane putovanje i sl. uzrokovale su stagnaciju gospodarskih aktivnosti bez presedana u novijoj povijesti. Trgovina se nije mogla normalno odvijati, nisu radile škole, sveučilišta, kafići, restorani, galerije, muzeji, knjižnice, kazališta, teretane... Bili su zabranjeni koncerti i druga velika okupljanja.

S obzirom na navedeno, očekivano je porasla nezaposlenost, kupovna moć građana je drastično smanjena, i zbog gubitka ili smanjenja obima posla, ali i zbog toga što su ljudi generalno u krizi trošili manje jer je budućnost bila neizvjesna. Dakle, potrošačke su se navike uvelike promijenile, a to je imalo efekt lavine na praktički sve sektore (iako su neke industrije, kao što je *online* marketing i *online* trgovina, profitirale od pandemijske krize).¹³

Kada je riječ o potrošačkim navikama, uočeno je također da su za vrijeme pandemije kupci bili skloniji impulzivnoj kupnji. A što se tiče promjena u načinu kupnje, povećana sklonost *online* kupovini – kako je pokazalo istraživanje provedeno 2021. godine – pokazuje tendenciju “da će sklonost potrošača kupovini *online* putem značajno rasti u budućem periodu – zahvaljujući

¹² Hrvatska enciklopedija: Karantena, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30418> (24.04.2023.)

¹³ Pavičić-Rešetar, N.; Lacković, I., Hamberger, I.: “Utjecaj pandemije na ponašanje potrošača - donošenje odluka o kupovini”. **ET²eR – ekonomija, turizam, telekomunikacije i računarstvo**, 2023., Vol. V, No. 1.

iskustvu koje su stekli u vrijeme pandemije”¹⁴. U zaključku ove studije također se navodi “da će u mnogim kategorijama *online* postati jednako zastupljen način kupovine dobara”¹⁵.

Još jedno istraživanje o utjecaju pandemije na turizam i turiste provedeno u Hrvatskoj, objavljeno 2023., utvrdilo je sljedeće:¹⁶

- većina turista samostalno organizira svoje putovanje,
- najvažniji izvor informacija turistima je internet,
- najčešći razlozi za odlazak na putovanje su odmor i relaksacija, zabava i nova iskustva.

Isto istraživanje utvrdilo je, očekivano, značajne razlike među segmentima turista (koji su podijeljeni na “mlade”, “parove” i “obitelji s djecom”), a te se razlike odnose na “obilježja putovanja, motivacije za putovanje, namjeru ponašanja, razine uključenosti turista u pripremu putovanja i stupnja sukreiranja turističkog iskustva”¹⁷.

Dok je pandemijska kriza bila na vrhuncu, praktički su svi sektori bilježili minuse i zbrajali štete, smanjila se općenito potražnja, samim time i proizvodnja, te je velika većina zemalja zabilježila pad BDP-a. Da ne bi došlo do potpunog kraha, vlade su intervenirale tako da su osiguravale financijsku podršku, u obliku subvencija i sl., privatnom sektoru.

2.3. Utjecaj pandemije na turizam s posebnim osvrtom na Hrvatsku

Sve su industrije u pandemiji pretrpjele ogromnu štetu, no smatra se da je turizam među najpogođenijima, s obzirom na to da se temelji na ugostiteljstvu i prometu koji su najviše stagnirali za vrijeme pandemije. Prema podacima Svjetske turističke organizacije (World Tourism Organization, skr. WTO), pandemija novog koronavirusa je prve pandemijske godine, 2020., na globalnoj razini uzrokovala pad međunarodnih turističkih kretanja za čak 72 posto,

¹⁴ Pavičić-Rešetar, N.; Lacković, I., Hamberger, I.: “Utjecaj pandemije na ponašanje potrošača - donošenje odluka o kupovini”. *ET²eR – ekonomija, turizam, telekomunikacije i računarstvo*, 2023., Vol. V, No. 1.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Lončarić, D., Dlačić, J., Perišić Prodan, M.: “Potrošačke navike domaćih turista u hrvatskoj: motivacija, namjere ponašanja i sukreiranje turističkog iskustva”. *Ekonomski pregled*, Vol. 74 No. 2, 2023.

¹⁷ Isto.

u odnosu na 2019., a slično je bilo i godinu dana kasnije, odnosno druge pandemijske godine, 2021., kada je taj pad iznosio 71 posto.¹⁸

Posebno se činjenica da je turizam jedan od pandemijom najteže pogođenih sektora pokazala ekonomski pogubnim za zemlje koje svoje gospodarstvo najvećim dijelom temelje na turizmu, među kojima je i Hrvatska. Naime, procjenjuje se da Hrvatska na turizmu – direktno i indirektno - temelji gotovo ili oko četvrtine svog BDP-a, što je model za koji stručnjaci već godinama upozoravaju da je neodrživ i da je vrlo neotporan na krize. Upravo to se i pokazalo ta vrijeme pandemijske krize.

Točnije, prema podacima Državnog zavoda za statistiku (DZS), 2016. godine udio izravnog bruto domaćeg proizvoda turizma u ukupnom bruto domaćem proizvodu iznosio je 11,4 posto, dok je bruto dodana vrijednost turističkih djelatnosti iste godine predstavljala 24,01 posto ukupno ostvarene bruto dodane vrijednosti.¹⁹

Prema podacima Svjetskog vijeća za putovanja i turizam ukupni doprinos sektora putovanja i turizma bruto domaćem proizvodu Republike Hrvatske u 2019. godini – dakle posljednjoj godini prije pandemije, koju mnogi nazivaju i rekordnom – iznosio je 25 posto, a u ukupnom broju zaposlenih sudjelovao je s 25,1 posto. Usporedbe radi, prosjek ukupnog doprinosa sektora putovanja i turizma na globalnoj razini je 2019. godine iznosio 10.3 posto.²⁰

U strukturi gostiju posjećuju hrvatske destinacije dominiraju strani gostiju, što se u pandemiji pokazalo kao dodatna otegotna okolnost zbog međunarodnih restrikcija u prometu zbog kojih su bila značajno smanjena međunarodna putovanja.

“Velika ovisnost hrvatskog gospodarstva o turizmu, posebno međunarodnome, značajan je gospodarski problem koji posebno dolazi do izražaja u razdobljima kriza, kao što je aktualna kriza izazvana COVID-19 pandemijom.”²¹

Pad turističkih kretanja u Hrvatskoj sličan je onima na globalnoj razini, s varijacijama ovisno o dijelovima zemlje – tako je pad turističkih kretanja bio nešto manji na sjeveru, odnosno u Istri i na Kvarneru, dok je izraženiji bio na jugu Dalmacije.

¹⁸ UNWTO: Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism, <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (11.05.2023.)

¹⁹ Lončarić, D., Dlačić, J., Perišić Prodan, M.: “Potrošačke navike domaćih turista u hrvatskoj: motivacija, namjere ponašanja i sukreiranje turističkog iskustva”. **Ekonomski pregled**, Vol. 74 No. 2, 2023.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

Međutim, nakon početnog šoka, odnosno prve pandemijske godine, turističke su brojke ubrzo počele rasti. Neki stručnjaci smatraju da je za to, između ostaloga, zaslužna i lokacija Hrvatske, odnosno blizina glavnim europskim tržištima kojima je Hrvatska lako dostupna osobnim automobilskim prijevozom što je veoma važno jer je zračni prijevoz bio uvelike ograničen za vrijeme pandemije.²²

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije na početku pandemije, pad u međunarodnim dolascima turista u, konkretno, 2020. godini, u Hrvatskoj iznosio je od 58 do 78 posto (SZO je tada predvidio da će se domaća potražnja oporaviti brže od međunarodne, što je uvelike pokazalo točnim).²³

Osim što je turizam pretrpio izravnu štetu tijekom pandemije, zbog, kako je navedeno, brojnih ograničenja u sektorima putovanja, ugostiteljstva, ali i industrije zabave, turistički sektor i dalje trpi štetu zbog pandemije, odnosno posljedice krize, ne samo u financijskom smislu.

Naime, iako pandemija jenjava, i većina ograničenja je ukinuta, “u mnogih je pojedinaca i dalje prisutan strah”²⁴ koji je u stručnoj i znanstvenoj literaturi već dobio i svoje ime – naziva se pandemijskom (ili COVID) putnom anksioznošću (strahom ili fobijom). Ovaj strah i dalje utječe na ponašanje turista, proces donošenja odluke o putovanju i planiranje budućih putovanja.

Rezultati istraživanja ovog problema koji su objavljeni 2023. godine, a koji se temelje na studiji provedenoj u Hrvatskoj, na uzroku od 1102 domaćih turista, pokazali su da pandemija i strah njome uzrokovan utječe na 23 posto putnog ponašanja tijekom pandemije, te 20 posto namjera inozemnih putovanja. U međuvremenu, kako se ističe u zaključcima navedenog istraživanja, su se, uz pandemiju, koja je još uvijek aktualna, “pojavile i nove globalne ugroze (poput rata i ekonomske krize)”, što može dodatno negativno utjecati na turistička kretanja.

²² Klarić, Z.: „Širenje koronavirusa u svijetu i hrvatski turizam“, Institut za turizam, 2020., https://iztztg.hr/files/file/RADOVI/2020/COVID-19/Klari%C4%87-Z_2020.pdf (12.05.2023.)

²³ Lončarić, D., Dlačić, J., Perišić Prodan, M.: “Potrošačke navike domaćih turista u hrvatskoj: motivacija, namjere ponašanja i sukreiranje turističkog iskustva”. **Ekonomski pregled**, Vol. 74 No. 2, 2023.

²⁴ Miljković Krečar, I., Kolega, M.: “Strah ili strast? Prediktori putnog ponašanja i namjera inozemnih putovanja u uvjetima pandemije”. **Ekonomski misao i praksa**, Vol. 32, No. 1, 2023.

3. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA TURIZAM GRADA DUBROVNIKA

3.1. Dubrovnik kao turistička destinacija

Dubrovnik je jedna od najpoznatijih hrvatskih turističkih destinacija. Grad se nalazi na samom jugu zemlje, pripada regiji Dalmacije, odnosno Dubrovačko-neretvanskoj županiji čije je administrativno središte. Prema popisu iz 2021. godine, Dubrovnik ima nešto manje od 27.000 stanovnika (26.922). Usporedbe radi, u Dubrovniku je sredinom 19. stoljeća živjelo tek oko 6.500 stanovnika, a potom se njihov broj naglo povećao u drugoj polovici 19. stoljeća. Broj stanovnika je stalno rastao pa je između Prvog i Drugog svjetskog rata grad imao oko 15.000 stanovnika, a nakon toga se demografski razvoj još više ubrzava. Sredinom 20. stoljeća grad ima oko 18.500 stanovnika, dva desetljeća kasnije nešto više od 30.000 stanovnika, a prije rata, 1991. godine, u Dubrovniku živi oko 47.500 ljudi, da bi se potom broj stanovnika smanjio i prema popisu iz 2001. ima i oko 30.500. Današnji broj stanovnika je, dakle, još manji.²⁵

Što se tiče njegova zemljopisnog položaja, grad se nalazi u podnožju brda Srđ, visokog 412 metara. Ispred Dubrovnika nalaze se brojni otoci i otočići, kao što su Lokrum, Mrkan i Bobara koji zatvaraju istočnojadranski arhipelag. U sklopu grada je veliki zaljev u kojem se danas nalazi luka Gruž, odakle je brodovima i trajektima grad povezan s hrvatskim i talijanskim gradovima na obali, dok se marina nalazi pet kilometara od centra grada, uz obalu Rijeke dubrovačke. Grad je dobro povezan s ostatkom zemlje te s drugim zemljama: autocesta Zagreb – Ploče koja je izgrađena 2013. poboljšala je cestovnu povezanost s unutrašnjošću, a samo 22 kilometra od centra grada, kraj naselja Čilipi, nalazi se zračna luka, jedna od najprometnijih u zemlji.

Kada je riječ o gospodarstvu, turizam je glavna gospodarska grana, uz pomorstvo, a značajno su slabije zastupljene proizvodna industrija i poljoprivreda. Iako se obično kaže da je Dubrovnik – kako je navedeno i na početku ovog poglavlja – jedna od najpoznatijih hrvatskih turističkih destinacija, mnogi ovaj grad zapravo smatraju najpoznatijom turističkom destinacijom Hrvatske u svijetu.

²⁵ Hrvatska enciklopedija: Dubrovnik, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16446> (17.05.2023.)

Za takav status zaslužne su izvanredne ljepote Dubrovnika, i kada je riječ o prirodi i kada je riječ o kulturno-povijesnoj baštini. Grad se smjestio u srcu Mediterana, pa ima sve blagodati takvog podneblja, u prvom redu blagu mediteransku klimu i prepoznatljiv mediteranski krajobraz i duh. Njegov najveći adut – u turističkom i svakom drugom smislu - je njegova stara gradska jezgra, poznata kao Stari grad.

Slika 1. Dubrovnik

Izvor: Turistička zajednica Grada Dubrovnika, 2023.

Kao svjetski poznato turističko središte Dubrovnik se etablirao još između dva svjetska rata, i od tada je njegova (globalna) turistička popularnost samo rasla. U Domovinskom ratu koji je započeo 1991. Dubrovnik je pretrpio velika razaranja i to je značajno utjecalo na turizam, no zahvaljujući statusu koji je grad imao od prije, a i činjenici da je turizam, iako iznimno osjetljiv na krize, istovremeno i vrlo fleksibilan u pogledu oporavka od istih, turizam u Dubrovniku se već oko 2000. godine značajno oporavlja i od tada njegov turistički razvoj ide uglavnom samo uzlaznom putanjom. Godine 2015. Dubrovnik je oborio sve svoje dotadašnje rekorde ostvarivši više od milijun turističkih dolazaka.²⁶

²⁶ Hrvatska enciklopedija: Dubrovnik, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16446> (17.05.2023.)

Iako se u zadnje vrijeme Dubrovnik najviše povezuje s nautičkim i kruzing-turizmom, što je točno, te s kupališnim turizmom, kao i kongresnim i još nekim manje zastupljenim vrstama turizma, činjenica je da Dubrovnik ima i vrlo bogatu kulturno-umjetničku ponudu, a u tom segmentu posebno se ističu Dubrovačke ljetne igre.

Riječ je o festivalu kazališne i glazbene umjetnosti, balet i ples koji su nešto manje zastupljeni. Ova se jedinstvena manifestacija – a jedinstvena je i zbog svog koncepta, ali i zbog pozornice na kojoj je odvija, a to je gotovo čitavo područje dubrovačkog Starog grada – utemeljena je 1950. godine. To je bilo vrijeme kada su kazališna i glazbena događanja cvjetala diljem Europe i taj je val zahvatio i Hrvatsku, odnosno upravo Dubrovnik što ni malo ne čudi s obzirom na to da je Dubrovnik već stoljećima ranije bio poznat kao jedna od europskih/mediteranskih prijestolnica kulture. “... zamisao o spajanju renesansnog i baroknog ugođaja Dubrovnika sa živućim duhom drame i glazbe zapravo je proizašla iz intelektualnog načina življenja samoga grada, iz njegove kreativne tradicije koja je obogatila hrvatsku kulturnu i znanstvenu povijest, pogotovo u sferi kazališta i znanosti, iznjedriviši brojna velika imena i djela, i omogućivši joj neprekidno praćenje suvremenih trendova u zapadnoj Europi.”²⁷

Drugim riječima, za festivala ovakvog koncepta i kalibra Dubrovnik je imao bogatu pozadinu i povijest, i u sadržajnom smislu - djela Marina Držića, Nikole Nađeškovića, Ivana Gundulića i Iva Vojnovića činila su okosnicu dramskog programa – i u smislu prostora, odnosno impresivnih zidina i ostalih gradskih znamenitosti. “...zahvaljujući spoznaji o važnosti ambijentalnosti koja predstavlja osnovnu značajku festivala, postupno su se otkrivale posebnosti kazališnih vrijednosti šireg hrvatskoga dramskog naslijeđa, kao i mogućnost ambijentalnog sažimanja klasičnih europskih dramskih djela s trgovima, palačama, tvrđavama i parkovima Dubrovnika.”²⁸ Zapravo je sam Grad, njegov prostor, ambijent, ponajviše diktirao koncept i repertoar festivala.

Dubrovačke ljetne igre idealan su primjer razvijanja kulturno-umjetničke manifestacije koja je pretvorena u veliku turističku atrakciju, ali joj to nije primarni ni jedini cilj, već je prvenstveno njena uloga obogatiti kulturno-umjetničku scenu samog grada.

Upravo na takvom konceptu trebao bi se temeljiti turizam grada Dubrovnika, jer je takav turizam održiv i nije orijentiran isključivo na zaradu čime se najčešće stvaraju površni sadržaji.

²⁷ Dubrovačke ljetne igre, službena internetska stranica: O nama, <https://www.dubrovnik-festival.hr/hr/o-nama> (28.04.2023.)

²⁸ Isto.

Osim toga, turizam koji se temelji na ovakvom tipu ponude, kao što su Dubrovačke ljetne igre i slični sadržaji, je u službi grada, njegovih stanovnika i kulture - a ne obrnuto kao što je u ovom trenutku slučaj. Tim više što grad Dubrovnik ima sve potrebne preduvjete za to, i u prostornom smislu i u segmentu kulturno-povijesne baštine, ali i u smislu – a to je itekako važno – svog identiteta, imidža i reputacije.

Slika 2. Dubrovačke ljetne igre – Grad kao inspiracija i kao pozornica

Izvor: Dubrovačke ljetne igre, 2015.

Ne smije se zanemariti činjenicu da je riječ o gradu koji je bio republika, što govori i tome koliko je bio snažan i važan u tadašnjem geopolitičkom sustavu. No, danas je Dubrovnik grad koji je praktički u potpunosti podređen turizmu, i njegova je kulturno-umjetnička scena, izvan okvira turizma, značajno osiromašena.

Osim navedenog kruzing-turizma, koji je – u mjerni u kojoj trenutno postoji - potpuno neodrživ i značajno ugrožava sam grad, Dubrovnik je u novije vrijeme postao i globalno popularan kao filmska destinacija, s obzirom na to da su se mnoge svjetske filmske uspješnice, kao što je serija “Igra prijestolja”, dijelom snimale upravo u Dubrovniku, što je povećalo njegovu popularnost općenito, a posebno ga je učinilo privlačnim za horde obožavatelja tih filmova, odnosno serija. No, dubrovački Stari grad ne bi smio postati samo isprazna filmska kulisa, koja živne za vrijeme snimanja nekog *blockbustera* i/ili samo za vrijeme ljetnih mjeseci - on je puno

više od toga, on je živa povijest, živo tkivo grada koje treba čuvati. Naposljetku, to je i najveći i najznačajniji turistički resurs grada Dubrovnika.

Ta najstarija gradska jezgra razvila se na uzvisini koja je s mora zatvarala staru Gradsku luku. Prijašnja je jezgra proširena nasipavanjem plitkog dijela i tako je nastao današnji Stradun, najpoznatija dubrovačka ulica. Dva su ulaza u Stari grad - Pile na zapadu i Ploče na istoku, a grad štite gradske zidine, po kojima je Dubrovnik i najpoznatiji. Zidine su nastale u srednjem vijeku, ali su u međuvremenu izmjenjivane – izgled koji danas imaju nastao je u 16. stoljeću. Oko središta Starog grada – Straduna – razgranata je mreža brojnih ulica i uličica u sklopu koje se nalaze i brojni manji ili veći trgovi. Stara Gradska luka bila je relativno donedavno glavna dubrovačka luka, no nakon što je porastao broj velikih brodova i kruzera, ulogu glavne gradske luke preuzeo je zaljev Gruž.

U Gružu se tako razvija drugo gradsko središte, izvan Starog grada, te u tom dijelu rapidno raste broj stambenih četvrti. Nasuprot Gružu, kao poluotok koji taj zaljev štiti, smjestio se još jedan važan dio grada – Lapad. Lapad je također stambena četvrt, ali i, uz Stari grad, još jedan važan turistički dio grada s brojnim hotelima, restoranima i drugim turističko-ugostiteljskim objektima i sadržajima. Osim, Staroga grada, Gruža i Lapadu, ključne su gradski dijelovi još i Ploče, padine Srđa, te okolni dijelovi, kao što su Kantafig na ulazu u Rijeku dubrovačku. Važna dubrovačka gradska četvrt je Mokošica, koja je izvan navedene gradske cjeline, ali je njen važan dio – ovo je naselje razvijeno prvenstveno zbog toga što je prostorno širenje unutar navedenog područja grada postalo onemogućeno.

Dubrovnik je u svojoj iznimno bogatoj prošlosti bio središte i sjecište brojnih kultura, čemu svjedoče rimski, helenistički, ilirski i bizantski ostaci.

Dubrovačke su zidine podignute u 12. i 14. stoljeću, visoke su do 25 metara, debele od četiri do 6 metara i duge gotovo dva kilometra. U sklopu zidina su tri velike kule, 12 tvrđava, pet bastiona, dvije utvrde i jedna velika tvrđava.²⁹

Uz zidine, tu su i dvije odvojene tvrđave - Revelin i Lovrijenac - koje su služile za obranu grada. U 17. stoljeću, točnije 1667. godine Dubrovnik je pretrpio veliki potres koji je grad gotovo srušio do temelja. Iako je veliki dio obnovljen, mnogi dijelovi grada nikada nisu ponovno sagrađeni. Zidine su u potresu ostale očuvane.³⁰

²⁹ Hrvatska enciklopedija: Dubrovnik, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16446> (17.05.2023.)

³⁰ Isto.

Pored zidina, kula, tvrđava i ostalih dijelova tog srednjovjekovnog obrambenog kompleksa, u najpoznatije objekte kulturno-povijesne baštine Dubrovnika – a to su ujedno i njegove glavne turističke atrakcije – ubrajaju se franjevački i dominikanski samostani, javne česme - Velika i Mala Onofrijeva česma – iz 16. stoljeća, javne zgrade Knežev dvor (gotičko-renesansna građevina iz 15. stoljeća), zatim palača Sponza (također gotičko-renesansna građevina, iz 16. stoljeća), Orlandov stup (15. stoljeće), gradski zvonik (15. stoljeće), Gradska vijećnica koja je bila u prošlosti zgrada Velikog vijeća (u 17. stoljeću obnovljena), crkva sv. Vlaha (barokna građevina s početka 18. stoljeća), katedrala Gospe Velike, koja je nastala na mjestu nekadašnje romaničke katedrale iz 13 i 14. stoljeća, ali koja je stradala u potresu u 17. stoljeću (pod njom su, pak, ostaci, bizantske crkve iz 6. stoljeća).³¹

Jedna od dubrovačkih atrakcija su i brojni ljetnikovci koji se nastali još za vrijeme Dubrovačke Republike, i to najviše na području Lapada, a upravo u tom dijelu počinje, paralelno s naglim razvojem turizma u 20. stoljeću, posebno nakon Drugog svjetskog rata, niknuti moderna dubrovačka turistička arhitektura, u koju spadaju sljedeći objekti: Vila Dubrovnik (1961.), hotel Plat (1972.), hotel Libertas (1974), hotelski kompleks na Babinom kuku (1976.), te postmodernistički hotel Belvedere (1984.).³²

Dubrovnik je, kako je navedeno, veliki dio svoje prošlosti bio kulturno i umjetničko središte ne samo u lokalnim okvirima, nego i na području čitavog Mediterana i Europe. Posebno je to bilo izraženo u 15. i 16. stoljeću koje se naziva i “zlatnim dobom Dubrovnika”. Razvijaju se slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, književnost, razni umjetnički obrti. To bogato nasljeđe i danas obogaćuje grad i njegov duh.

Danas u Dubrovniku djeluju brojne kulturno-umjetničke institucije, niknule upravo na toj bogatoj povijesnoj ostavštini: Kazalište Marina Držića, Umjetnička galerija Dubrovnik, Dubrovački muzeji (u sklopu koji je Kulturno-povijesni muzej u Kneževu dvoru, Pomorski muzej u Tvrđavi sv. Ivana, Etnografski muzej u Rupama i Arheološki muzej.

S obzirom na to da je imao jaku književnu scenu, Dubrovnik je još u srednjem vijeku imao razvijen sustav knjižnica, i brojne bibliofile koji su svoje bogate zbirke ostavljali gradu. To je također jedna od gradskih atrakcija danas. Primjerice, Knjižnica franjevačkoga samostana Male braće u sklopu svoje bogate zbirke ima 70.000 svezaka. U toj zbirci više od 2.000 rukopisa među kojima su i rukopisi slavni dubrovačkih književnika kao što su Gundulić,

³¹ Hrvatska enciklopedija: Dubrovnik, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16446> (17.05.2023.)

³² Isto.

Durđević i Palmotić. Knjižnica dominikanskoga samostana sadrži oko 30.000 svezaka, među kojima su srednjovjekovni iluminirani kodeksi iz 11. stoljeća. Danas u Dubrovniku djeluje Javna ustanova Dubrovačka biblioteka koja je utemeljena 1936., i Znanstvena knjižnica u kojoj se čuva zbirka *Collegium Ragusinum*, te djela jednog od najpoznatijih Dubrovčana, slavnog znanstvenika Ruđera Boškovića. U gradu također djeluje i Knjižnica Interuniverzitetskog centra utemeljena 1971. godine.³³

Uz kulturu i umjetnost, Dubrovnik je dobar dio svoje prošlosti bio poznat kao pomorska sila. Prvi podaci o ovoj djelatnosti u Dubrovniku su iz 8. i 9. stoljeća. Dokumenti iz 12. stoljeća svjedoče o tome da je Dubrovnik imao veoma razvijenu pomorsku trgovinu koja je kasnije, pod mletačkom vlašću, još više jačala. Dubrovnik je imao jaku trgovačku flotu. "Trgovačka je flota bila na vrhuncu razvoja, a u svjetskoj pomorskoj trgovini Dubrovnik je zauzeo vodeće mjesto, razvijajući se u svjetsko pomorsko središte."³⁴ Trgovačka mornarica Dubrovnika u 16. stoljeću imala je oko 200 velikih brodova na kojima je bio zaposleno oko 4.000 pomoraca. Dubrovačka Republika imala je svoje konzule u više od 60 sredozemnih luka.

Zbog snažno razvijenog pomorstva, vrlo je brzo razvijala i brodogradnja. Brodogradilište u Gružu otvoreno je 1525. godine i dubrovački jedrenjaci ubrzo su postali poznati i veoma cijenjeni na čitavom Mediteranu. Kasnije, krajem 16. stoljeća, pomorska trgovina i pomorska industrija općenito u Dubrovniku se počela pokazivati određenu stagnaciju razvoja konkurentnijih flota kakve su bile francuska, engleska i nizozemska, a pomorsku trgovinu sve su više ugrožavali i gusari. Krajem 17. stoljeća dubrovačka trgovačka pomorska flota imala je samo 75 brodova, od čega ih je početkom 18. stoljeća ostalo samo 40. Smanjio je drastično i broj dubrovačkih konzula. No, u drugoj polovici 19. stoljeća osniva se Dubrovačka parobrodarska plovidba, a nakon toga i druge pomorske tvrtke i kasnije Dubrovačka plovidba te i druga društva, kao što su Slobodna plovidba, Rad, Jugolevant, Prvo dalmatinsko trgovačko društvo. U 20. stoljeću počinje se ubrzano razvijati obalna plovidba s putničkim brodovima te duga plovidba s teretnim brodovima. Pomorsko-transportno poduzeće Dubrovnik osnovano je 1951. godine i kasnije, 1962., pripojeno Atlantskoj plovidbi koja je osnovana 1955. godine.³⁵

³³ Hrvatska enciklopedija: Dubrovnik, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16446> (17.05.2023.)

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

Pomorstvo je i danas, nakon turizma, jedna od temeljnih gospodarskih grana Dubrovnika. Međutim, ni pomorstvo ni druge gospodarske grane ne mogu se više po svom obimu ni značaju mjeriti s turizmom kada je Dubrovnik u pitanju.

Dubrovnik godišnje posjećuje više od milijun turista i redovito se nalazi u samom vrhu ljestvice najposjećenijih hrvatskih turističkih destinacija. Godinama je Dubrovnik bio na samom vrhu te ljestvice, no u posljednje vrijeme prva mjesta zauzimaju destinacije na području Istre, kao što su Rovinj i Medulin, te Split, koji posljednjih godina također bilježi sve veću posjećenost. No unatoč tome što Dubrovnik trenutno nije na prvom mjestu ljestvice najpopularnijih turističkih odredišta u Hrvatskoj, mnogi smatraju da je on i dalje, kada je riječ o globalnoj turističkoj karti, najpoznatija hrvatska turistička destinacija.

U 2022. godini, a to je najnovije cjelogodišnje razdoblje za koje su dostupni podaci, odnosno od 1. siječnja do 31. prosinca 2022., grad Dubrovnik zabilježio je 1.036.313 turističkih dolazaka, što je 98 posto više nego 2021. godine. Kada je riječ o noćenjima u 2022. godini, Dubrovnik je zabilježio 3.556.731 noćenja, što je 85 posto više nego godinu ranije. U Dubrovniku su hoteli, kao tip smještaja, najzastupljeniji, odnosno bilježe najviše gostiju, a nakon hotela slijedi privatni smještaj.³⁶

Dubrovnik najviše posjećuju turisti iz Velike Britanije, odnosno Ujedinjenog Kraljevstva, zatim SAD-a, Francuske i Njemačke. Domaći turisti su na petom mjestu te ljestvice, a nakon njih slijede turisti iz Irske, Španjolske, Poljske, Italije i Nizozemske.³⁷

Najviše dolazaka i noćenja, očekivano, Dubrovnik bilježi u ljetnim mjesecima, jer je kupališni turizam još uvijek najzastupljeniji tip turizma u Dubrovniku, no Dubrovnik je i popularna destinacija kada je riječ o dočeku Nove godine.

Tako je 2023. godinu u Dubrovniku dočekalo oko 5.000 gostiju, što je 34 posto više nego godinu ranije, odnosno 18 posto više nego 2019. godine. U ovom slučaju, najviše turista koji su u periodu oko Nove godine boravili u Dubrovniku su domaći gost, a slijede turisti iz Bosne i Hercegovine, Slovenije, Austrije i Makedonije.³⁸

³⁶ Turistička zajednica Dubrovnik: Turistički promet u 2022. godini u Dubrovniku, https://tzdubrovnik.hr/get/vijesti/81633/turisticki_promet_u_2022_godini_u_dubrovniku.html (10.05.2023.)

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

3.2. Općeniti utjecaj pandemije na turizam grada Dubrovnika

Dubrovnik je, kako je već navedeno, jedna od najpoznatijih hrvatskih turističkih destinacija, stoga je bilo za očekivati da će – s obzirom na svoj status i reputaciju – manje osjetiti posljedice pandemije, odnosno da će unatoč pandemijskim restrikcijama privući određeni broj turista čime neće doći do prevelikog usporavanja turističkih kretanja. Međutim, iako je to s jedne strane bila točna pretpostavka, djelomično je bila i pogrešna, jer je čitav jug hrvatske obale bilježio slabiju posjećenost, pa je tako i sam Dubrovnik imao manju posjećenost nego se to očekivalo – iako treba napomenuti da je za vrijeme pandemije, a posebno na njenom početku, bilo iznimno nezahvalno donositi bilo kakve procjene i pretpostavke.

No, i ona najcrnje prognoze koje su kazivale da bi Dubrovnik mogao u pandemiji zabilježiti drastičan pad posjećenosti nisu bile neopravdane i temeljile su se, između ostaloga, ili čak ponajviše, na činjenici da je Dubrovnik prvenstveno aviodestinacija, a upravo je taj segment transporta najviše usporio za vrijeme pandemije.

Tako su aviodestinacije generalno bilježile slabiju posjećenost nego autodestinacije, jer su putovanja u osobnim automobilima, individualna ili u manjim, najčešće obiteljskim grupama, predstavljala značajno manju opasnost od širenja virusa nego putovanje avionom. S druge strane, zračni promet velikim se dijelom temelji na turizmu, pa je usporavanje turističkih kretanja dovelo do značajnih poslovnih kriza u zračnim lukama, što je, posljedično, imalo još pogubniji utjecaj na turizam.³⁹

Osim što je Dubrovnik prvenstveno aviodestinacija, što se u pandemiji pokazalo otegotnom okolnošću, dodatna otegotna okolnost u pandemiji je i činjenica da Dubrovnik, kao i uostalom, kako je već spomenuto, i cijelu Hrvatsku, najviše posjećuju inozemni turisti.

To ne samo da značajno smanjuje posjećenost, jer se upravo najviše smanjio broj inozemnih turista zbog restrikcija u sektoru prometa, već je i otegotna okolnost u kontekstu činjenice da se sektor domaće potražnje u turizmu, u ovim okolnostima, oporavljao brže nego sektor međunarodne potražnje, kako jr procijenila Svjetska zdravstvena organizacija, što je također već ranije spomenuto.

³⁹ Kos, G., Beroš, I.: „Utjecaj pandemije na promet i turizam u Republici Hrvatskoj – bez brojki“, Institut za turizam, 2020., https://iztg.hr/files/file/RADOVI/2020/COVID-19/Kos-G_Bero%C5%A1-I_2020.pdf (11.06.2023.)

Kada je konkretno riječ o strukturi gostiju s obzirom na međunarodne i domaće, Dubrovnik su u pretpandemijskom razdoblju uglavnom najviše posjećivali gosti iz Velike Britanije i SAD-a, a to su upravo oni gosti koji dolaze avionom, kao i i Njemci koji su također jedni od najčešćih posjetitelja. U pandemiji se to donekle mijenja, odnosno uz goste iz SAD-a koji sada zauzimaju prvo mjesto, najviše posjetitelja je domaćih, odnosno iz Hrvatske, a potom iz Rusije, Njemačke, Francuske, Poljske, Bosne i Hercegovine, Ukrajine, Slovenije i Austrije. Drugim riječima, smanjen je udio gostiju koji dolaze avionom, a povećan udio onih koji dolaze drugim prijevoznim sredstvima, posebno onih koji dolaze osobnim automobilima, kao što su domaći gosti i drugi kojima je Dubrovnik relativno blizu. No već druge godine pandemije, 2021., ponovno jača segment avioprijevoza te je tada Zračna luka Dubrovnik bila povezana s oko 40 destinacija.⁴⁰

Koliko je Dubrovnik zaista značajan kao aviodesinacija, odnosno koliko aviotransport ima značajnu ulogu u turizmu grada, govori i podatak Ministarstva turizma, koji pokazuje da od 460 aviolinija koliko Hrvatska ukupno broji, i kojim aje povezana sa 131 gradom, sam grad Dubrovnik u tom broju sudjeluje s više od 60 linija prema međunarodnim destinacijama, od New Yorka do Dubaija.

Koliko je Dubrovniku važan segment potražnje koji dolazi avionom, govori i činjenica da je nakon velikog pada posjećenosti u 2020. godini – prema nekim procjenama taj je pad iznosio i do 80 posto - godinu dana kasnije situacija se uvelike poboljšava kada Dubrovnik uvodi dvije dodatne aviolinije. Bila je riječ o linijama za SAD, što je bilo od posebnog značaja jer su upravo gosti iz SAD zbog pandemije imali značajno otežan pristup europskim destinacijama.

Dubrovnik je tako uveo dvije direktne linije iz SAD-a prema Dubrovniku (čime su nakon više od 30 godina Dubrovnik i New York ponovno povezani direktnim letom). Paralelno s tim, kako poručuju iz gradske uprave, “Dubrovnik je odrađivao i snažnu promotivnu kampanju na tržištu SAD-a što je rezultiralo velikom brojem dolazaka američkih gostiju”⁴¹.

⁴⁰ Dubrovnik Press: Priopćenje TZ grada Dubrovnika, 05.07.2021., <https://www.dubrovnikpress.hr/marketing/intenziviranje-turistickog-prometa-u-dubrovniku,-najvise-amerikanaca-i-domacih-gostiju.html> (03.06.2023.)

⁴¹ Grad Dubrovnik, službene internetske stranice: Gradonačelnik na konferenciji “Ponovni uzlet avioturizma”, 07.06.2022., <https://www.dubrovnik.hr/vijesti/gradonacelnik-na-konferenciji-ponovni-uzlet-avioturizma-15795> (02.06.2023.)

3.3. Kvantitativni pokazatelji utjecaja pandemije na turizam grada Dubrovnika

3.3.1. Pokazatelji za 2019. godinu

Iako 2019. godina nije pandemijska godina, nužno je prije analize pokazatelja za vrijeme pandemije dati uvid u turističke brojke u 2019. godini kako bi usporedba bila potpunija i kako bi se preciznije moglo sagledati pad turističkih kretanja koji je nastupio u pandemijskim godinama, odnosno od 2020. Drugim riječima, 2019. je referentna godina kada se analizira utjecaj pandemije na turistička kretanja.

Godina 2019. u mnogim je segmentima bila rekordna. Hrvatsku je te godine posjetio gotovo 21 milijun turista, odnosno 5 posto više nego 2018. godine. Ostvareno je 108,6 milijuna noćenja, što je rast od 2,4 posto u odnosu na godinu ranije. Oko 90 posto gostiju činili su inozemni turisti kojih je bilo ukupno 18,2 milijuna.⁴² Dubrovnik bio destinacija s najvećim brojem noćenja (gotovo 4,4 milijuna).⁴³

Tablica 1. Najposjećenije turističke destinacije Hrvatske 2019. po broju noćenja

	Destinacija	Broj noćenja
1	Dubrovnik	4.377.060
2	Rovinj	4.011.677
3	Poreč	3.485.157
4	Split	2.787.775
5	Medulin	2.765.516
6	Umag	2.724.703
7	Zagreb	2.654.037
8	Vir	2.625.643
9	Mali Lošinj	2.363.475
10	Crikvenica	2.218.417

Izvor: Hrvatska turistička zajednica, 2020.

⁴² Grad Dubrovnik, službene internetske stranice: Gradonačelnik na konferenciji “Ponovni uzlet avioturizma”, 07.06.2022., <https://www.dubrovnik.hr/vijesti/gradonacelnik-na-konferenciji-ponovni-uzlet-avioturizma-15795> (02.06.2023.)

⁴³ Gradonačelnik.hr: Najviše turista u 2019. godini u Dubrovniku, Rovinju, Poreču i Splitu, 13.01.2020., <https://gradonacelnik.hr/10-najboljih/najvise-turista-u-2019-godini-u-dubrovniku-rovinju-porecu-i-splitu/> (12.06.2023.)

Prema podacima Hrvatske turističke zajednice za 2019., Dubrovnik je bio na prvom mjestu i po broju inozemnih turista.⁴⁴

Ukupno je Dubrovnik u 2019. ostvario oko 1,4 milijuna dolazaka, što je rast od 13 posto u odnosu na 2018. godinu, a navedena 4,4 milijuna noćenja ostvarila su rast od 6 posto u odnosu na godinu ranije. Prema ostvarenom rastu, Dubrovnik je u 2019. ostvario više nego dvostruko veće brojke nego što su one na nacionalnoj razini (rast od 5 posto za dolaske i 2,4 posto za noćenja).⁴⁵

Najveći broj gostiju 2019. odsjeo je u hotelima, njih ukupno 814.985 u 50 dubrovačkih hotela, što je rast od 18 posto u hotelskom smještaju u odnosu na 2018., a ti su gosti ostvarili 2.320.481 noćenje, što je rast od 6 posto. Na drugom mjestu po zastupljenosti je privatni smještaj u kojem je u 2019. odsjelo 480.046 gostiju, što je rast od 10 posto u odnosu na 2018., a ti su gosti ostvarili 1.593.287 noćenja, što je rats od 8 posto.⁴⁶

Što se tiče struktura gostiju, 2019. godine najviše je turista u Dubrovnik došlo iz Velike Britanije, SAD-a, Njemačke i Francuske, slijede Španjolska, Hrvatska, Irska, Australija, Italija i Kanada.⁴⁷

3.3.2. Pokazatelji za 2020. godinu

Godina 2020. bila je prva pandemijska godina i te je godine turistička sezona bilježila najveći pad turističkih kretanja, što je bilo osobito dramatično nakon po mnogočemu rekordne 2019. godine. Odmah nakon proglašenja pandemije na globalnoj razini, od strane Svjetske zdravstvene organizacije, Zračna luka Dubrovnik je 19. ožujka 2020. zatvorena za civilni zračni promet. Isto se dogodilo s brojnim zračnim lukama diljem svijeta.

Zračni je promet postepeno ponovno pokrenut tek u lipnju, a u tom razdoblju dok je zračna luka bila zatvorena – od 19. ožujka do lipnja, turistička kretanja su bila minimalna, odnosno, kako navode u Turističkoj zajednici grada Dubrovnika, “gotovo da ih nije bi bilo”.

⁴⁴ Gradonačelnik.hr: Najviše turista u 2019. godini u Dubrovniku, Rovinju, Poreču i Splitu, 13.01.2020., <https://gradonacelnik.hr/10-najboljih/najvise-turista-u-2019-godini-u-dubrovniku-rovinju-porecu-i-splitu/> (12.06.2023.)

⁴⁵ Turistička zajednica Dubrovačko-neretvanske županije: Statistika – 2019. godina, <https://visitdubrovnik.hr/hr/o-nama/statistika/#1564054318992-3e4c5868-ca54> (11.06.2023.)

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

Iako je međunarodni zračni promet ponovno otvoren tek 15. lipnja, domaće linije su otvorene nešto ranije, 11. svibnja, pa su se turistička kretanja počela oporavljati. Čim je otvoren, međunarodni zračni promet je rastao, posebno nakon što su ponovno, 16. srpnja, uspostavljeni direktni letovi s Ujedinjenim Kraljevstvom, odnosno Velikom Britanijom, jednim od glavnih turističkih tržišta grada Dubrovnika. Tako su se turistički rezultati značajno poboljšali u drugom dijelu srpnja i u kolovozu.

Međutim, tada je došlo do pogoršanja epidemiološke situacije u brojnim zemljama, među kojima su bile i Hrvatska i Velika Britanija, obje su uvrštene zbog toga na crvenu listu, te je ponovno došlo do velikog pada u turističkim kretanjima.⁴⁸

Prema podacima sustava eVisitor, na području grada Dubrovnika u 2020. godini ostvareno je 222.308 dolazaka, što je pad od 85 posto u odnosu na 2019. godinu. Inozemnih turista bilo je 178.828, što je smanjenje od 87 posto u odnosu na 2019., a domaćih turista je bilo 43.480 što je pad od 24 posto u odnosu na prethodnu godinu.⁴⁹

U 2020. godini Dubrovnik je zabilježio 823.023 noćenja, što je 81 posto manje u odnosu na 2019. godinu. Od toga su inozemni gosti ostvarili 685.174 noćenja, što je smanjenje od 84 posto u odnosu na 2019., dok su domaći gosti ostvarili 137.849 noćenja, što je smanjenje od 5 posto u odnosu na godinu ranije. U nautičkom turizmu, koji se promatra odvojeno, ostvareno je 8.225 dolazaka, što je pad od 82 posto u odnosu na 2019., te 63.586 noćenja, što je pad od 79 posto.⁵⁰

Najviše gostiju je i 2020. odsjelo u hotelima, što je za Dubrovnik već tradicionalno, zatim u privatnom smještaju, a u manjem udjelu slijede ostali ugostiteljski objekti za smještaj, nekomercijalni smještaj te kampovi. U donjem grafikonu prikazana je usporedba broja gostiju po tipovima smještaja u 2019. i 2020. godini: 2019. kao rekordnoj turističkoj godini i zadnjoj pretpandemijskoj, te 2020. kao prvoj pandemijskoj godini.⁵¹ Ovaj grafikon pokazuje ne samo udio pojedine vrste smještaja u ukupnom smještaju, nego i – ono što je u ovom kontekstu puno važnije - vrlo precizno i jasno ilustrira pad broja gostiju koji je Dubrovnik zabilježio u prvoj pandemijskoj godini.

⁴⁸ Turistička zajednica grada Dubrovnika: Izvješće o radu turističkog ureda s financijskim izvješćem za 2020. godinu, ožujak 2021.,

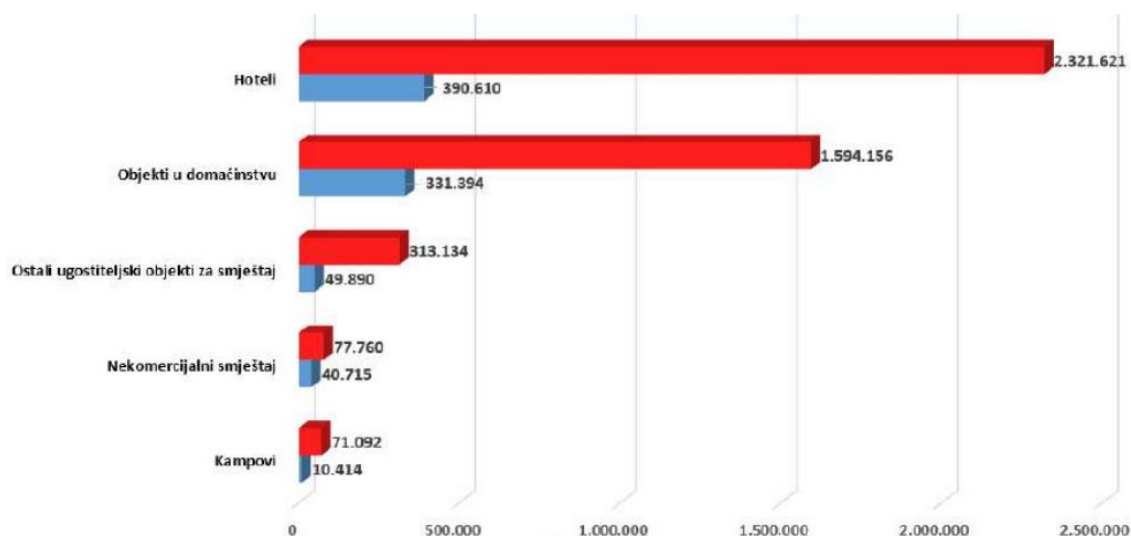
https://tzdubrovnik.hr/user_files/novak/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%202020.pdf (09.06.2023.)

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

Grafikon 2. Usporedba broja noćenja po tipu smještaja prije i nakon proglašenja pandemije (2019. i 2020.)

Izvor: TZ grada Dubrovnika, 2021.

Najviše gostiju u prvoj pandemijskoj godini bilo je iz Hrvatske, što je i očekivano s obzirom na restrikcije u međunarodnom prometu. Tek potom slijede inače najzastupljeniji gosti, oni iz Velike Britanije, no njih je 2020. bilo gotovo upola manje nego domaćih gostiju. Slijede po zastupljenosti gosti iz Njemačke, Francuska, Poljske. Gosti iz SAD-a, koji su uglavnom bili pri samom vrhu ljestvice najbrojnijih posjetitelja grada Dubrovnika 2020. godine tek su po zastupljenosti bili na šestom mjestu. Nakon SAD-a, slijede po zastupljenosti gosti iz Bosne i Hercegovine, Ukrajine, Austrije i Mađarske.

Ovakva promjena na ljestvici najzastupljenijih turističkih tržišta grada Dubrovnika najvećim je dijelom direktna posljedica restrikcija u međunarodnom prometu, u prvom redu u zračnom prometu, a s obzirom na to da je Dubrovnik primarno aviodesinacija. Zbog pandemijskih okolnosti stoga se značajno povećao udio turista koji dolaze drugim oblicima prijevoza, prvenstveno osobnim automobilom. U sljedećoj tablici detaljno je prikazan udio pojedinih tržišta te usporedba broja posjetitelja iz tih zemalja 2019. i 2020. godine.

Tablica 2. Dolasci i noćenja po zemljama 2020. i pad u odnosu na 2019.

Zemlja	Broj dolazaka	Pad/rast u broju dolazaka u odnosu na 2019.	Broj noćenja	Pad/rast u broju noćenja u odnosu na 2019.
Hrvatska	43.480	- 24 %	137.849	- 5 %
Velika Britanija	22.006	- 89 %	97.441	- 89 %
Njemačka	27.073	- 76 %	87.364	- 70 %
Francuska	21.176	- 75 %	66.053	- 76 %
Poljska	12.423	- 27 %	52.083	- 11 %
SAD	8.674	- 95 %	41.053	- 91 %
BiH, Ukrajina		- 12 %		+ 24 %

Izvor: TZ grada Dubrovnika, 2021.

Kao što se vidi u tablici, na svim je tržištima zabilježen pad i u broju dolazaka i u broju noćenja, jedino je kod gostiju iz Bosne i Hercegovine i Ukrajine zabilježen rast u broju noćenja i to od 24 posto – iako je i ovdje zabilježen pad u broju dolazaka, ali “samo” od 12 posto, što je najmanji pad u odnosu na ostala analizirana tržišta. Najveći pad zabilježen je na tržištu SAD, od čak 95 posto u dolascima i 91 posto u noćenjima. Slijedi tržište Velike Britanije za koje je zabilježen pad od 89 posto i u dolascima i u noćenjima.

Kao što je i navedeno, pandemija se najviše odrazila na goste koji dolaze avionom, a kod nekih skupina gostiju, iz manje udaljenih zemalja, odnosno kod gostiju koji dolaze osobnim automobilom, zabilježen je ne samo najmanji pad, nego, kao u slučaju Bosne i Hercegovine i Ukrajine, i to u dolascima, nego i rast u broju noćenja.

3.3.3. Pokazatelji za 2021. godinu

Drastičan pad broja gostiju, kako i dolascima tako i u noćenjima, koji je zabilježen prve pandemijske godine, nije se nastavio i u 2021. godini, odnosno u drugoj je pandemijskoj godini značajno ublažen. To se dogodilo u mnogim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, te i u Dubrovniku. U Dubrovniku je na to iznimno pozitivno utjecalo i uvođenje dodatnih zračnih linija prema SAD-u, kako je već navedeno.

Prema podacima eVisitora, u Dubrovniku je 2021. godine (od 1. siječnja do 31. prosinca), zabilježeno ukupno 522.705 dolazaka (bez podataka iz segmenta nautike), odnosno čak 135 posto više nego 2020., te 1.924.791 noćenja, odnosno 134 posto više nego godinu ranije.⁵²

Najviše gostiju je i ove godine odsjelo u hotelima, njih 248.693, što je rast od 98 posto u odnosu na 2020., a ti su gosti ukupno u hotelskom smještaju ostvarili 893.647 noćenja, što je rast od 129 posto u odnosu na godinu prije. Na drugom mjestu po zastupljenosti kada je u pitanju vrsta smještaja je privatni smještaj u kojem je 2021. odsjelo 206.323 gostiju, što je rast od 170 posto u odnosu na 2020., a ti su gosti ukupno ostvarili 784.587 noćenja, što je 137 posto više nego prethodne godine.⁵³

Najviše gostiju u Dubrovniku 2021. bilo je iz Velike Britanije, odnosno Ujedinjenog Kraljevstva, zatim iz SAD-a, Njemačke, Francuske, Hrvatske, Rusije, Poljske, Nizozemske, Španjolske te Bosne i Hercegovine.⁵⁴

Kao što je vidljivo na temelju ovih podataka, situacija se u drugoj pandemijskoj godini značajno poboljšala, ostvaren je veliki rast – veći od 130 posto – i u dolascima i u noćenjima te se negativan trend koji je zabilježen prve pandemijske godine prekinuo.

3.3.4. Pokazatelji za 2022. godinu

Iako je u trenutku ovoga rada turistička sezona (2023.) u Hrvatskoj već započela, posljednji cjeloviti godišnji podaci dostupni su za prethodnu, 2022. godinu, koja je ujedno i posljednja pandemijska godina (u ovom trenutku) s obzirom na to da je u svibnju 2023. proglašen kraj pandemije. To ne znači da je bolest COVID-19 iskorijenjena, no njena pojavnost, odnosno

⁵² Turistička zajednica grada Dubrovnika: Turistički promet u 2021. godini u Dubrovniku, 03.01.2022., https://tzdubrovnik.hr/get/vijesti/79941/turisticki_promet_u_2021_godini_u_dubrovniku.html (18.06.2023.)

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

širenje virusa SARS-CoV-2, je znatno usporena te su na snazi još samo neke parcijalne mjere zaštite, kao što je nošenje maski u zdravstvenim ustanovama i sl.

No, iako je prethodne, 2022. godine, pandemija već znatno usporavala i turistička je sezona u velikoj mjeri protekla kao i u pretpandemijskom razdoblju, utjecaj pandemijske krize i restrikcija još je uvijek bio vidljiv.

Prema sustavu eVisitor, u 2022. godini (od 1. siječnja do 31. prosinca) Dubrovnik je zabilježio 1.036.313 dolazaka (u ovom broju nisu uračunati podaci iz nautičkog turizma), odnosno ostvaren je rast od 98 posto u odnosu na godinu ranije. Što se tiče noćenja, Dubrovnik je u 2022. ostvario njih 3.556.731 noćenja, što je rast od 85 posto u odnosu na 2021. godinu.⁵⁵

U 2022. godini u Dubrovniku je najviše turista odsjelo u hotelskom smještaju, njih 550.350, što je rast u segmentu hotelskog smještaja od 121 posto u odnosu na 2021. godinu, a ti su gosti ostvarili u hotelskom smještaju ukupno 1.823.474 noćenja u 2022. što je rast od 104 posto u odnosu na 2021. godinu. Na drugom mjestu po zastupljenosti je privatni smještaj u kojemu je u Dubrovniku tijekom 2022. odsjelo 352.025 gostiju, što je rast od 70 posto u odnosu na 2021. godinu, a ti su gosti ostvarili 1.300.013 noćenja, što je 65 posto više nego 2021. godine.⁵⁶

Najviše gostiju koji su posjetili Dubrovnik u 2022. godini bilo je iz Ujedinjenog Kraljevstva, SAD-a, Francuske i Njemačke. Na petom mjestu po zastupljenosti su gosti iz Hrvatske, slijede gosti iz Irske, Španjolske, Poljske, Italije i Nizozemske.⁵⁷

3.3.5. Usporedba pokazatelja

Kao što se zaključuje iz prethodnih poglavlja, najveći pad turističkih kretanja zabilježen je prve pandemijske godine, 2020., kao što se je i moglo očekivati, i taj je pad bio globalan, odnosno zabilježen je u velikoj većini zemalja i destinacija, među kojima je i Hrvatska, odnosno Dubrovnik. Kako je navedeno, postojale su varijacije u brojevima, ponegdje i dosta velike, pa je pad u nekim zemljama bio značajno veći ili manji, a kada je riječ o Hrvatskoj, pad je bio, općenito uzevši, veći na južnom nego na sjevernom dijelu obale.

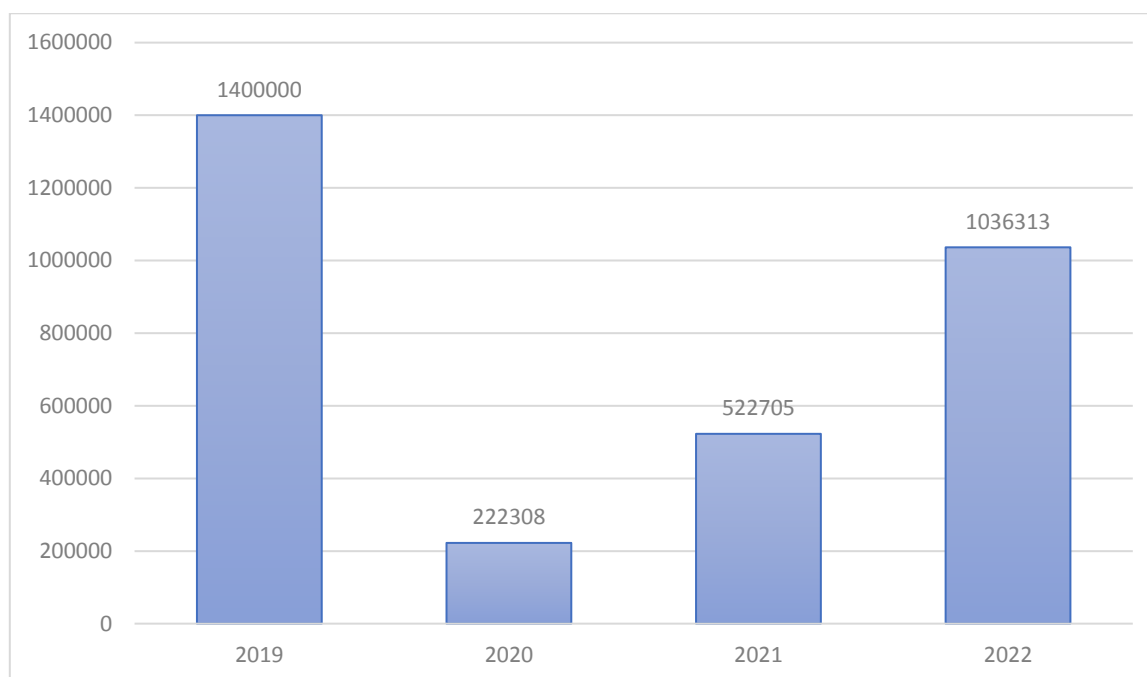
⁵⁵ Turistička zajednica grada Dubrovnika: Turistički promet u 2021. godini u Dubrovniku, 03.01.2022., https://tzdubrovnik.hr/get/vijesti/79941/turisticki_promet_u_2021_godini_u_dubrovniku.html (18.06.2023.)

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

Usporedba pokazatelja turističkih kretanja za vrijeme pandemije na području grada Dubrovnika izvršit će se na temelju broja dolazaka, broja noćenja, zastupljenosti pojedinih vrsta smještaja te strukture gostiju, odnosno najzastupljenijih tržišta. Usporedba će obuhvatiti sve tri pandemijske godine – 2020., 2021. i 2022. – ali i 2019., kao pretpandemijsku godinu, da bi se dobio bolji uvid u to kako je pandemija utjecala na turizam.

Grafikon 3. Usporedba turističkih kretanja prije i za vrijeme pandemije na temelju broja dolazaka

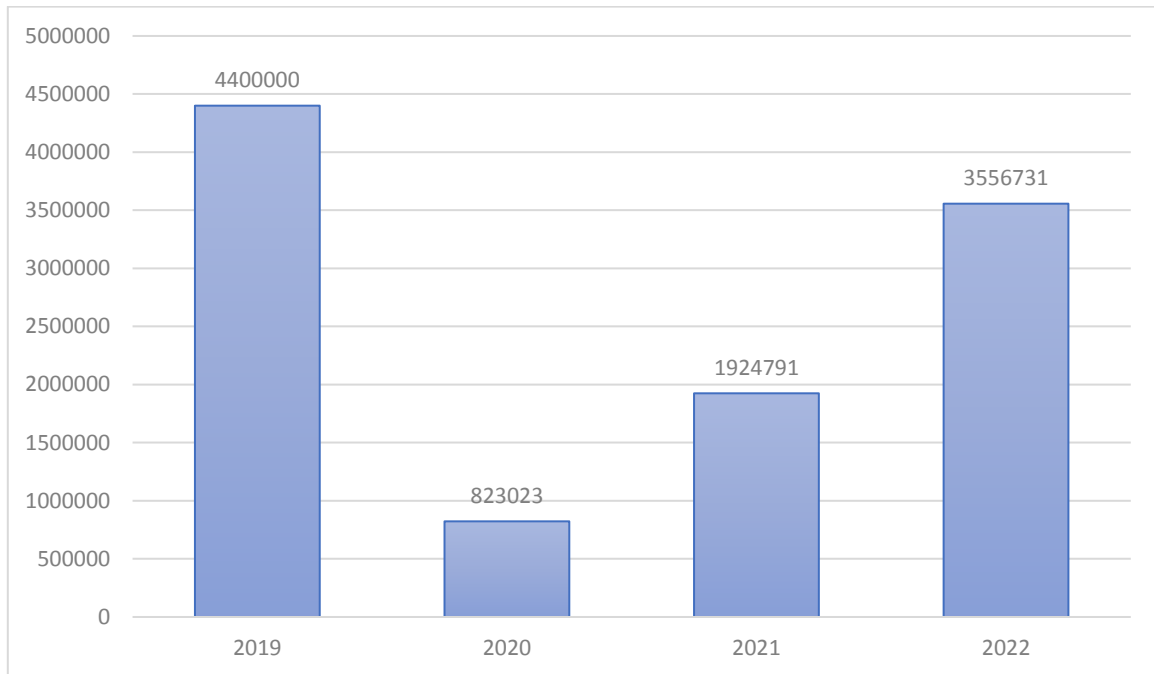

Izradila autorica

Kao što se vidi u grafikonu, pad u broju dolazaka koji se dogodio 2020. bio je ogroman, no već iduće godine, iako je pandemija još uvijek trajala, počeo je oporavak turističkog tržišta. Taj je oporavak podrazumijevao više nego dvostruko veći broj dolazaka, a istim se tempom rast nastavio i u 2022. godini.

Sljedeći grafikon prikazuje pad i rast broja noćenja u Dubrovniku u razdoblju prije i za vrijeme pandemije.

Grafikon 4. Usporedba turističkih kretanja prije i za vrijeme pandemije na temelju broja noćenja

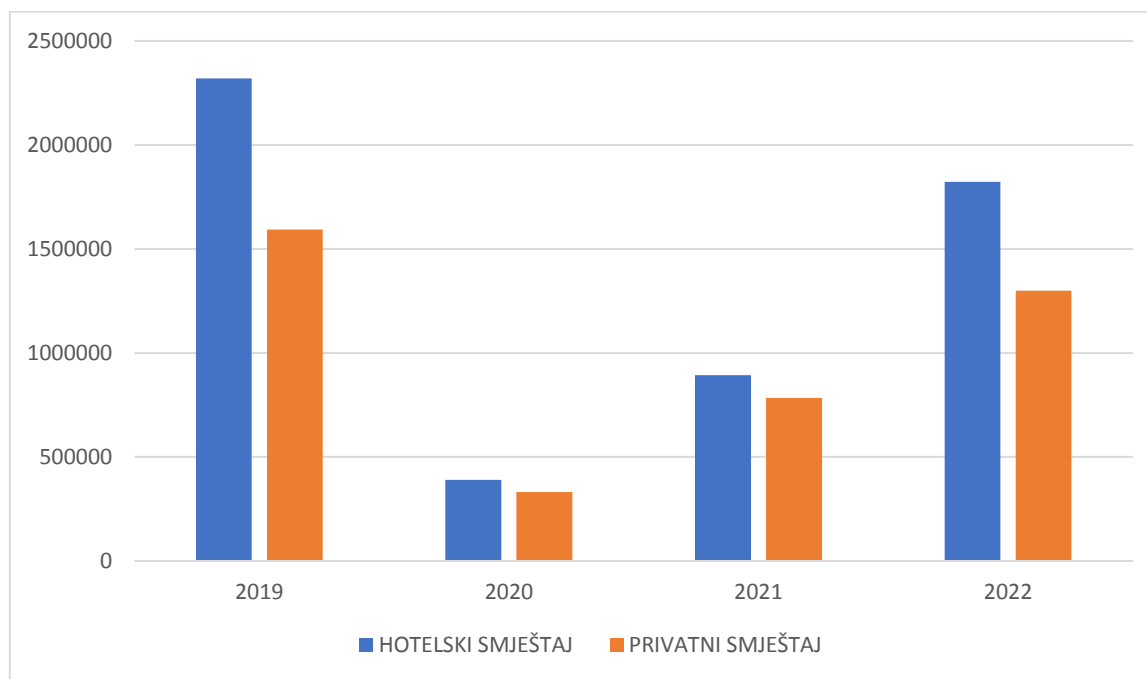

Izradila autorica

I u ovom slučaju vidljiva je ista dinamika pada i rasta turističkih kretanja: 2020. je zabilježen strmoglavi pad, da bi potom odmah iduće godine započeo oporavak u vidu brzog povećanja broja turističkih noćenja. Brojka u 2022. godini još uvijek je značajno manja od brojke ostvarene u 2019. – riječ je o gotovo milijun noćenja manje – no po svim pokazateljima taj rast bi se trebao nastaviti pa bi aktualna turistička sezona, odnosno 2023. godina, mogla doseći, a možda i premašiti, brojeve iz pretpandemijske 2019. godine.

Sljedeći grafikon prikazuje dinamiku turistički kretanja kada je riječ o vrsti smještaja, kako bi se dobio uvid je li pandemija utjecala na odabir smještaja i ako jest, na koji način.

Grafikon 5. Usporedba broja noćenja prije i za vrijeme pandemije prema vrsti smještaja

Izradila autorica

I ovaj grafikon prati istu dinamiku kao i prethodna dva: prve pandemijske godine dogodio se ogroman pad, kako u hotelskom tako i u privatnom smještaju, a onda je već iduće godine započela uzlazna putanja koja se nastavila i 2022. Ono što se može primijetiti je sljedeće: u godini prije pandemije, 2019., hotelski smještaj imao je značajno veću zastupljenost u odnosu na privatni, a potom je prve dvije pandemijske godine – 2020. i 2021. udio hotelskog smještaja bio gotovo izjednačen s udjelom privatnom smještaja.

Razlog za to je možda povećanje preferencije prema privatnom smještaju u odnosu na hotelski za vrijeme pandemije, što je, može se pretpostaviti, u velikoj mjeri posljedica povećane potrebe gostiju za manje frekventnim objektima, kako bi se lakše distancirali od drugih i smanjili mogućnost zaraze. U tom smislu, privatni smještaj je zaista nudio brojne prednosti u odnosu na hotelski jer omogućivši, u prvom redu, značajno veću razinu privatnosti, a samim time i veću razinu kontrole u kontaktu s drugim ljudima.

No, taj trend povećanja potražnje za privatnim smještajem i/ili pada potražnje za hotelskim smještajem, već 2022. godine značajno opada i hotelski smještaj ponovno preuzima jasno vidljivo vodstvo u odnosu na privatni smještaj.

Dubrovnik je inače i prije bio karakterističan po tome što je hotelski smještaj bio najzastupljenija vrsta smještaja, pa je za pretpostaviti da će se taj trend ponovno vratiti.

Sljedeća tablica prikazuje promjene u strukturi gostiju prije i za vrijeme pandemije.

Tablica 3. Usporedba turističkih kretanja prije i za vrijeme pandemije na temelju strukture gostiju

	2019.	2020.	2021.	2022.
1	Velika Britanija	Hrvatska	Velika Britanija	Velika Britanija
2	SAD	Velika Britanija	SAD	SAD
3	Njemačka	Njemačka	Njemačka	Francuska
4	Francuska	Francuska	Francuska	Njemačka
5	Španjolska	Poljska	Hrvatska	Hrvatska
6	Hrvatska	SAD	Rusija	Irska
7	Irska	BIH, Ukrajina	Poljska	Španjolska
8	Australija		Nizozemska	Poljska
9	Italija		Španjolska	Italija
10	Kanada		BIH	Nizozemska

Izradila autorica

Prve pandemijske godine struktura gostiju se uvelike izmijenila, a na to su, kako je već navedeno, ponajprije i najviše utjecale restrikcije u zračnom prometu. Mnogi su letovi ukinuti, a i može se pretpostaviti da ni sami gosti nisu željeli koristiti vrste prijevoza, odnosno prijevozna sredstva koja su predstavljala visoku razinu rizika od zaraze novim koronavirusom. Tako su se 2020. domaći gosti, koji su mogli doći osobnim automobilom, popeli na prvo mjesto ljestvice prema zastupljenosti, a na ljestvicu su dospjele i zemlje koje prethodno nisu bile među prvih 10 – Bosna i Hercegovina, Ukrajina i Poljska.

No, već iduće godine, 2021., struktura se ponovno drastično mijenja te se na prva mjesta vraćaju Velika Britanija, SAD, Njemačka i Francuska, kao i 2019., međutim, domaći gosti su još uvijek visoko na ljestvici, na petom mjestu (prije pandemije Hrvatska je bila na šestom mjestu). Kao što je navedeno, 2021. ponovno su uvedeni neki direktni letovi za SAD, što je uvelike utjecalo na povratak gostiju s ovog tržišta.

Godine 2022., kada je pandemija značajno jenjala, prvih pet mjesta na ljestvici zauzimaju ista tržišta kao i godinu ranije – domaći gosti još uvijek su među prvih pet – jedino što su gosti iz Francuske sada na trećem mjestu po zastupljenosti, a prije su bili na četvrtom, te su gosti iz Njemačke sada na četvrtom mjestu, a prije su bili na trećem.

Kada se uspoređuje pretpandemijska 2019. i prošla, 2022. godina, primjećuje se da gosti iz Australije i Kanade više nisu među prvih deset na ljestvici najbrojnijih, a u 2022. su dvije druge zemlje dospjele na ovu ljestvicu, a to su Poljska i Nizozemska. Kada se promatra samo prvih pet mjesta prije i za vrijeme pandemije, vidljivo je da su to iste zemlje, odnosno ista tržišta, jedino se mijenja poredak – izuzev prve pandemijske godine, 2020., kada je među prvih dospjela Poljska, a SAD, koji je redovito na prvom ili drugom mjestu, je istisnut s prvih pet mjesta i pao je na šesto mjesto.

3.4. Turistička kretanja u Dubrovniku nakon proglašenja kraja pandemije

U Hrvatskoj, Vlada je proglasila kraj epidemije COVID-19 11. svibnja 2023., nakon što je kraj pandemije Svjetska zdravstvena organizacija proglasila nekoliko dana ranije. U svom priopćenju Vlada Republike Hrvatske tim je povodom objavila sljedeće:

Vlada Republike Hrvatske proglasila je danas, 11. svibnja 2023. godine, kraj epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 u cijeloj Hrvatskoj. (...) Ovom Odlukom o prestanku epidemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj prestaje važiti prethodna Odluka o proglašenju epidemije donesena 11. ožujka 2020. Nova odluka stupa na snagu od prvog dana objave u Narodnim novinama. U ožujku 2020. Hrvatska je proglasila epidemiju bolesti COVID-19 zbog javnozdravstvenog rizika od visoke smrtnosti od nove nepoznate zarazne bolesti. Proglašenje epidemije omogućilo je izradu potrebnih mjera za zaštitu zdravlja stanovništva. Svjetska zdravstvena organizacija 5. svibnja 2023. objavila je da više ne smatra bolest COVID-19 javnozdravstvenom opasnošću koja izaziva međunarodnu zabrinutost. Prema procjeni

Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, tijekom pandemije došlo je do spoznaja da će bolest COVID-19 trajno biti prisutna u populaciji, s manjim ili većim intenzitetom čime je izvjesno dugotrajno praćenje kao i daljnje otkrivanje dugotrajnih posljedica bolesti COVID-19. (...) Unatoč proglašenju kraja epidemije, važno je nastaviti pratiti epidemiološke podatke i provoditi preporučene radnje za smanjenje rizika od bolesti. Osim toga, nastavak cijepljenja i pružanje podrške onima koji pate od dugoročnih posljedica bolesti COVID-19 još će neko vrijeme biti prioritet.”⁵⁸

S obzirom na to da je prošla godina, 2022., u turističkom smislu bila vrlo blizu rezultatima iz pretpandemijske 2019. i da je potvrdila uzlazni trend oporavka turizma, predviđanja za 2023. često idu u smjeru pretpostavki da bi se turističke brojke mogle vratiti na one iz vremena prije pandemije.

Iz Turističke zajednice grada Dubrovnika u travnju ove godine je za Radio Slobodnu Europu priopćeno da je “turistički promet u Dubrovniku ostvario od početka godine izvanredne brojke”⁵⁹. Točnije, kako se navodi, u prva tri mjeseca ostvareno je preko 150.000 noćenja, odnosno 75 posto više u dolascima i 41 posto više u noćenjima u odnosu na prethodnu godinu. “Intenziviranje turističkog prometa započelo je početkom ljetnog reda letenja avioprijevoznika do Dubrovnika krajem ožujka”, navodi se. Na ljestvici najbrojnijih gostiju ponovno su i ove godine domaći gosti, uz, tradicionalno, goste iz Velike Britanije, SAD-a, Njemačke, Francuske, Irske te zemalja u regiji.⁶⁰

Početkom lipnja Turistička zajednica grada Dubrovnika objavila je turističke rezultate prikupljene putem sustava eVisitor, prema kojima je Dubrovniku u prvih pet mjeseci 2023. zabilježio 307.418 dolazaka te 824.250 noćenja, što je rast od 46 posto u dolascima i 30 posto u noćenjima u odnosu na isto razdoblje prošle godine.⁶¹

Tijekom prvih pet mjeseci 2023. inozemnih je turista u Dubrovniku bilo 276.834 te su ostvarili 756.446 noćenja, dok je domaćih turista bilo 30.584, a ostvarili su 67.804 noćenja. Najviše gostiju u Dubrovniku u tom je razdoblju bilo iz Velike Britanije i SAD-a, slijede Hrvatska,

⁵⁸ Koronavirus.hr, Službena stranica Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu: Vlada Republike Hrvatske proglasila kraj epidemije bolesti COVID-19, 11.05.2023., <https://www.koronavirus.hr/kraj-epidemije:-vlada-republike-hrvatske-proglasila-kraj-epidemije-bolesti-covid-19/1013> (07.06.2023.)

⁵⁹ Zebić, E.: Turistički sektor optimistično u novu sezonu u Hrvatskoj, Radio Slobodna Evropa, 03.04.2023., <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-ljeto-sezona-odmor/32347522.html> (12.06.2023.)

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Hrvatska turistička zajednica: Informacije o tijeku sezone, <https://www.htz.hr/hr-HR/informacije-o-trzistima/informacije-o-tijeku-sezone> (15.06.2023.)

Njemačka i Francuska.⁶² Dakle, ovdje je primjetno da su prva dva mjesta ponovno - kao i prije, ali i za vrijeme pandemije, osim 2020. kada je na prvom mjestu bila Hrvatska - zauzeli gosti iz Velike Britanije i SAD-a, dok su domaći gosti po brojnosti na trećem mjestu (2022. godine bili su na petom).

Prema vrsti smještaja, hotelski smještaj ponovno dominira te u prvih pet mjeseci 2023. bilježi 205.618 dolazaka i 498.845 noćenja, dok je privatni smještaj po zastupljenosti, kao i do sada, na drugom mjestu i bilježi 68.131 dolazak te 226.487 noćenja.⁶³

Samo u svibnju 2023. Dubrovnik je zabilježio 38 posto više dolazaka i 29 posto više noćenja u odnosu na isti mjesec prošle godine.⁶⁴ Sudeći po ovim rezultatima, za pretpostaviti je da bi 2023. godina u turističkom smislu mogla ne samo dosegnuti nego i premašiti rezultate iz pretpandemijske 2019. godine.

3.5. Utjecaj pandemije na proces digitalizacije i poboljšanje održivosti turizma

Još za vrijeme trajanja pandemije brojni su stručnjaci najavljivali kako bi pandemijska kriza mogla rezultirati i nekim pozitivnim promjenama, između ostaloga, na ubrzanje procesa digitalizacije poslovanja te, ono svakako najvažnije, na podizanje razine održivosti gospodarstva, pa samim time i turizma.

Kako su pokazala istraživanja provedena još 2020, dakle na samom početku pandemije, pandemija jest utjecala na ubrzanje procesa digitalizacije u brojnim segmentima čovjekova djelovanja - mnogi zaposlenici radili su od kuće, školovanje se uvelike odvijalo putem interneta, uvelike je porasla i kupovina putem interneta i dr.⁶⁵ Jedno od istraživanja ove problematike, koje je provedeno 2020., a u kojem je sudjelovalo 4.300 zaposlenika na vodećim funkcijama iz 18 zemalja, pokazalo je da poslovna nesigurnost potiče ubranu digitalnu transformaciju tvrtki, odnosno da su "brojne tvrtke uslijed globalne pandemije u posljednjih nekoliko mjeseci na području digitalizacije postigle rezultate za koje bi inače trebale godine

⁶² Hrvatska turistička zajednica: Informacije o tijeku sezone, <https://www.htz.hr/hr-HR/informacije-o-trzistima/informacije-o-tijeku-sezone> (15.06.2023.)

⁶³ Dubrovački portal: U Dubrovniku je u prvih pet mjeseci 2023. godine ostvareno 307 418 dolazaka i 824 250 noćenja, 02.06.2023., <https://dubrovackiportal.hr/grad/izvrsni-rezultati-u-dubrovniku-je-u-prvih-pet-mjeseci-2023-godine-ostvareno-307-418-dolazaka-i-824-250-nocenja/> (13.06.2023.)

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Hrvatska gospodarska komora: Ubrzana digitalizacija donosi sve veće kibernetičke opasnosti, 11.12.2020., <https://www.hgk.hr/ubrzana-digitalizacija-donosi-sve-vece-kiberneticke-opasnosti-najava> (13.06.2023.)

rada”⁶⁶. Rezultati mjerenja iz 2020., na globalnoj razini, pokazali su da je u tom razdoblju 8 od 10 tvrtki ubrzalo svoje programe digitalne transformacije, a 79 posto tvrtki “aktivno prilagođava svoj poslovni model u skladu s digitalnim trendovima”⁶⁷.

Kada je riječ o ubrzanju procesa digitalizacije poslovanja, to donosi smanjenje troškova i niz drugih pogodnosti za kompanije, ali i za zaposlenike (rad od kuće), potrošače (dostupniji i jeftiniji proizvodi) te u konačnici za cijelo društvo u vidu pojednostavljivanja načina na koji ljudi kupuju, putuju, zabavljaju se i dr. Također, ubrzanje procesa digitalizacije može se (i treba se) promatrati i kao način podrške u razvoju udaljenijih dijelova zemlje, kao što su ruralne sredine, tako da im se osigura pristup brzom internetu i druge usluge (administrativne i sl.) koje su, primjerice, poduzetnicima na selima teže dostupne.

Iako digitalizacija ima i svoje negativne aspekte, ovdje – u kontekstu turizma – ona bi trebala biti u službi poboljšanja održivosti, i u tom se smislu ubrzanje digitalizacije može promatrati kao pozitivan proces. Kako u jednoj od svojih publikacija navodi Europsko vijeće, “digitalizacija bi mogla pružiti rješenja za mnoge izazove s kojima se Europa i Europljani suočavaju i ponuditi mogućnosti kao što su: otvaranje radnih mjesta, unapređivanje obrazovanja, poticanje konkurentnosti i inovacija te borba protiv klimatskih promjena i omogućavanje zelene tranzicije”⁶⁸.

Kada je riječ o poboljšanju održivosti općenito, to je posljednjih godina aktualna tema, s obzirom na to da su posljedice intenzivne eksploatacije prirodnih resursa sve razornije i sve vidljivije. To se praktički odnosi na sve grane gospodarstva, a posebno na turizam. U Hrvatskoj je turizam vrlo stihijskog karaktera, događa se najvećim dijelom posve slučajno, zahvaljujući odličnoj geografskoj poziciji, iznimno razvedenoj obali (“zemlja tisuću otoka”), adekvatnim klimatskim uvjetima te bogatoj kulturno-povijesnoj baštini. Drugim riječima, ne postoje nikakve konkretne strategije razvoja turizma – iako službeno one postoje riječ je zapravo najvećim dijelom o klišeiziranim i već poznatim frazama koje uglavnom ostaju u domeni teorije, a u praksi se turizam događa po inerciji i takav kakav je sada vjerojatno bi bio isti i bez postojećih (formalnih) strategija.

⁶⁶ Poslovni tjednik Lider: Istraživanje potvrđuje da globalna pandemija ubrzava digitalizaciju, 14.10.2020., <https://lidermedia.hr/poslovna-scena/svijet/istrazivanje-potvrduje-da-globalna-pandemija-ubrzava-digitalizaciju-133578> (13.06.2023.)

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Europsko vijeće: Digitalna budućnost za Europu, <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/a-digital-future-for-europe/> (13.06.2023.)

Kao što ne postoje konkretne inovativne i realnosti prilagođene strategije razvoja turizma općenito, u Hrvatskoj ne postoje ne konkretne strategije razvoja održivog turizma. Odnosno, i one postoje u teoriji, da se zadovolje formalnosti, međutim u praksi se malo ili ništa od navedenoga u njima ne provodi.

Dubrovnik je po tom pitanju posebno osjetljivo područje jer se, kako stručnjaci već desetljećima upozoravaju, približava scenariju koji su doživjele i druge slične destinacije, poput susjedne Venecije. Riječ je o tome da je turizam toliko izmijenio i narušio život grada da je lokalno stanovništvo bilo primorano iseliti. Osim toga, ovakav turizam kakav je trenutno u Dubrovniku, ali i čitavoj Hrvatskoj, a to je masovni turizam, uništava i kulturno-povijesnu baštinu te prirodu i okoliš općenito. Posebno se u zadnje vrijeme govori o negativnom utjecaju kruzing-turizma koji je za vrijeme pandemije bio značajno smanjen što je omogućilo da se vidi da turizam i gradu i dalje može funkcionirati, ali uz manje štete.

Još 2017. godine Grad Dubrovnik donio je “Strategiju razvoja turizma i odredbe u kruzing-turizmu na području grada Dubrovnika (1. faza)” u kojoj se navodi da se daljnji razvoj turizma u Dubrovniku treba temeljiti na načelima održivog razvoja što podrazumijeva “sklad okolišnih, ekonomskih i socijalnih elemenata”⁶⁹, no za sada je i to samo teorija koja u praksi još ni na kakav značajniji način nije zaživjela. Odnosno, iako postoje neki projekti koji se formalno vezuju uz ciljeve ove strategije, to je još uvijek daleko od stvarnog i učinkovitog pristupa u rješavanju problema neodrživosti s kojim se Dubrovnik još uvijek bori.

Postojale su neke pretpostavke da bi pandemija mogla doprinijeti tome da se rješavanju tog problema pristupi ozbiljnije, no za sada nema ozbiljnijih naznaka da bi se to moglo dogoditi. Navedena strategija odnosi se na razdoblje do 2025. godine, što znači da su projekti u skladu s njenim ciljevima već uvelike trebali biti razvijeni, no to također nije slučaj.

Strategija navodi da će “dinamičan održivi turistički razvoj grada Dubrovnika biti rezultat proaktivne suradnje svih ključnih dionika vodeći se promišljenom valorizacijom turističkog razvoja prilagođenog potrebama lokalnog stanovništva”⁷⁰, što znači da su ključni problemi - neodrživost aktualnog modela turizma i sve veći i razorniji pritisak na staru gradsku jezgru - detektirani.

⁶⁹ **Strategija razvoja turizma i odredbe kruzing-turizma na području grada Dubrovnika**, Grad Dubrovnik i Sveučilište u Dubrovniku - Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Dubrovnik, 2017.

⁷⁰ Isto.

No, to nije dovoljno te je potrebno što prije početi raditi na smanjenju tog pritiska, odnosno na smanjenju masovnosti turizma i svih popratnih pojava toga, u prvom redu apartmanizacije i betonizacije obale.

Postoje naznake da bi lekcija naučena u pandemiji mogla poslužiti kao akcelerator tih promjena, no za sada je vrlo neizvjesno hoće li to zaista tako i biti, odnosno hoće li Dubrovnik konačno početi razmišljati o tome da se fokusira na druge, ako ne posve održive, onda za početak barem održivije oblike turizma.

4. ZAKLJUČAK

Pandemija bolesti COVID-19 započela je u ožujku 2020. godine i utjecala je na kompletno gospodarstvo, odnosno na sve industrije, globalno, s tim da su turizam i promet bili među industrijama koje je pandemijska kriza najviše pogodila. I u Hrvatskoj se ta kriza snažno osjetila, ponajviše zbog toga što je turizam, koji je bio najviše pogođen, jedna od najvažnijih gospodarskih grana.

Dubrovnik je također zahvaćen pandemijskom krizom, i unatoč tome što je jedna od najpoznatijih hrvatskih, europskih, pa i svjetskih turističkih destinacija, došlo je do naglog i snažnog pada u broju turističkih dolazaka i noćenja. Pad turističkih kretanja koji se dogodio prve pandemijske godine, 2020., iznosio je 85 posto u dolascima i 87 posto u noćenjima, u odnosu na 2019. godinu. Te iste godine dogodila se zbog pandemije i velika promjena u strukturi gostiju koji posjećuju Dubrovnik, pa su domaći turisti došli na prvo mjestu ljestvice najbrojnijih turista, dok su inače najbrojniji turisti, oni iz Velike Britanije i SAD, bili na drugom odnosno šestom mjestu.

Veliki pad turističkih dolazaka i noćenja i drastična promjena u strukturi gostiju koji su se dogodili u Dubrovniku 2020. kao izravna posljedica pandemijske krize najvećim su dijelom uzrokovani time što je Dubrovnik prvenstveno aviodestinacija, a zračni promet je od svih oblika prometa bio najviše pogođen pandemijskim restrikcijama.

No, nakon pada u turističkim kretanjima koji se dogodio 2020., već iduće, 2021. godine, iako je pandemija još uvijek trajala, započeo je oporavak turizma u Dubrovniku (kao i globalno) te se uzlazna putanja u broju dolazaka i noćenja nastavila i u 2022. godini koja se prema kvantitativnim pokazateljima veoma približila rekordnoj, pretpandemijskoj 2019.. Prema mnogim predviđanjima i sadašnjim brojkama, aktualna turistička sezona, 2023., mogla bi prema broju dolazaka i noćenja biti ista ili čak bolja od 2019. godine (kraj pandemije proglašen je u svibnju).

Međutim, iako će se turizam u Dubrovniku, kvantitativno gledano, vrlo vjerojatno već u ovoj godini u potpunosti ili barem najvećim dijelom oporaviti od pandemije, ostaje problem neodrživosti modela turizma koji karakterizira Dubrovnik, a to je masovni turizam. Ovakav turizam već desetljećima stvara veliki pritisak na staru gradsku jezgru, prvenstveno, ali sve više i na druge dijelove grada, te ima iznimno razoran utjecaj na prirodu i okoliš ovog područja.

Neka su predviđanja govorila o tome da bi pandemija mogla utjecati na to da se ovaj problem konačno započne rješavati, ne samo u teoriji, kao do sad, nego i u praksi, no za sada nema konkretnih, opipljivih naznaka da se to zaista i događa ili da bi se uskoro moglo dogoditi. S druge strane, postoji bojazan da bi pandemijska kriza mogla dodatno pojačati orijentiranost na masovni turizam zbog gubitaka koje je ista prouzročila. Ostaje za nadati se da to ipak neće biti slučaj te da će gradska uprava, turistička zajednica grada i druge nadležne institucije, a i sami građani, što prije krenuti u smjeru održivog razvoja turizma u Dubrovniku.

POPIS LITERATURE

Knjige i članci:

Blagojević, A., Antunović, M.: “Izvanredno stanje u kontekstu COVID-a-19: hrvatski ustavnopravni okvir i praksa”. **Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu**, Vol. 60 No. 1, 2023.

Klarić, Z.: „Širenje koronavirusa u svijetu i hrvatski turizam“, Institut za turizam, 2020., https://iztvg.hr/files/file/RADOVI/2020/COVID-19/Klari%C4%87-Z_2020.pdf (12.05.2023.)

Kos, G., Beroš, I.: „Utjecaj pandemije na promet i turizam u Republici Hrvatskoj – bez brojki“, Institut za turizam, 2020., https://iztvg.hr/files/file/RADOVI/2020/COVID-19/Kos-G_Bero%C5%A1-I_2020.pdf (11.06.2023.)

Lončarić, D., Dlačić, J., Perišić Prodan, M.: “Potrošačke navike domaćih turista u Hrvatskoj: motivacija, namjere ponašanja i sukreiranje turističkog iskustva”. **Ekonomski pregled**, Vol. 74 No. 2, 2023.

Miljković Krečar, I., Kolega, M.: “Strah ili strast? Prediktori putnog ponašanja i namjera inozemnih putovanja u uvjetima pandemije”, **Ekonomska misao i praksa**, Vol. 32, No. 1, 2023.

Pavičić-Rešetar, N.; Lacković, I., Hamberger, I.: “Utjecaj pandemije na ponašanje potrošača - donošenje odluka o kupovini”, **ET²eR – ekonomija, turizam, telekomunikacije i računarstvo**, 2023., Vol. V, No. 1.

Strategija razvoja turizma i odredbe krizing-turizma na području grada Dubrovnika, Grad Dubrovnik i Sveučilište u Dubrovniku - Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Dubrovnik, 2017.

Švajda, M., Dimnjaković, J., Poljičanin, T., Brkić, M., Pristaš, I.: “COVID-19 hospitalizacije u RH”, **Hrvatski časopis za javno zdravstvo**, Vol. 18 No. 57, 2022.

Internetski izvori:

Dubrovačke ljetne igre, službena internetska stranica: O nama, <https://www.dubrovnik-festival.hr/hr/o-nama> (28.04.2023.)

Dubrovački portal: U Dubrovniku je u prvih pet mjeseci 2023. godine ostvareno 307 418 dolazaka i 824 250 noćenja, 02.06.2023., <https://dubrovackiportal.hr/grad/izvrsni-rezultati-u-dubrovniku-je-u-prvih-pet-mjeseci-2023-godine-ostvareno-307-418-dolazaka-i-824-250-nocenja/> (13.06.2023.)

Dubrovnik Press: Priopćenje TZ grada Dubrovnika, 05.07.2021., : <https://www.dubrovnikpress.hr/marketing/intenziviranje-turistickog-prometa-u-dubrovniku,-najvise-amerikanaca-i-domacih-gostiju.html> (03.06.2023.)

Europsko vijeće: Digitalna budućnost za Europu, <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/a-digital-future-for-europe/> (13.06.2023.)

Grad Dubrovnik, službene internetske stranice: Gradonačelnik na konferenciji “Ponovni uzlet avioturizma”, 07.06.2022., <https://www.dubrovnik.hr/vijesti/gradonacelnik-na-konferenciji-ponovni-uzlet-avioturizma-15795> (02.06.2023.)

Gradonačelnik.hr: Najviše turista u 2019. godini u Dubrovniku, Rovinju, Poreču i Splitu, 13.01.2020., <https://gradonacelnik.hr/10-najboljih/najvise-turista-u-2019-godini-u-dubrovniku-rovinju-porecu-i-splitu/> (12.06.2023.)

Hrvatska gospodarska komora: Ubrzana digitalizacija donosi sve veće kibernetičke opasnosti, 11.12.2020., <https://www.hgk.hr/ubrzana-digitalizacija-donosi-sve-vece-kiberneticke-opasnosti-najava> (13.06.2023.)

Hrvatska enciklopedija: COVID-19 bolest, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=70912> (23.04.2023.)

Hrvatska enciklopedija: Dubrovnik, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16446> (17.05.2023.)

Hrvatska enciklopedija: Karantena, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30418>
(24.04.2023.)

Hrvatska enciklopedija: Koronavirusi,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=70911> (22.04.2023.)

Hrvatska enciklopedija: Pandemija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46397>
(22.04.2023.)

Hrvatska turistička zajednica: Informacije o tijeku sezone, <https://www.htz.hr/hr-HR/informacije-o-trzistima/informacije-o-tijeku-sezone> (22.05.2023.)

Koronavirus.hr, Službena stranica Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu,
<https://www.koronavirus.hr/> (22.05.2023.)

Koronavirus.hr, Službena stranica Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu:
Vlada Republike Hrvatske proglasila kraj epidemije bolesti COVID-19, 11.05.2023.,
<https://www.koronavirus.hr/kraj-epidemije:-vlada-republike-hrvatske-proglasila-kraj-epidemije-bolesti-covid-19/1013> (07.06.2023.)

Koronavirus.hr, Službena stranica Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu:
Odluka Vlade Republike Hrvatske o proglašenju prestanka epidemije bolesti COVID-19,
https://www.koronavirus.hr/uploads/215_6_2_733b5bf052.pdf (22.05.2023.)

Poslovni tjednik Lider: Istraživanje potvrđuje da globalna pandemija ubrzava digitalizaciju,
14.10.2020., <https://lidermedia.hr/poslovna-scena/svijet/istrazivanje-potvrduje-da-globalna-pandemija-ubrzava-digitalizaciju-133578> (13.06.2023.)

Turistička zajednica Dubrovačko-neretvanske županije: Statistika – 2019. godina,
<https://visitdubrovnik.hr/hr/o-nama/statistika/#1564054318992-3e4c5868-ca54> (11.06.2023.)

Turistička zajednica grada Dubrovnika: Izvješće o radu turističkog ureda s financijskim
izvješćem za 2020. godinu, ožujak 2021.,

https://tzdubrovnik.hr/user_files/novak/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%202020.pdf
(09.06.2023.)

Turistička zajednica grada Dubrovnika: Turistički promet u 2021. godini u Dubrovniku,
03.01.2022.,

https://tzdubrovnik.hr/get/vijesti/79941/turisticki_promet_u_2021_godini_u_dubrovniku.html
1 (18.06.2023.)

Turistička zajednica grada Dubrovnika: Turistički promet u 2022. godini u Dubrovniku,
02.01.2023.,

https://tzdubrovnik.hr/get/vijesti/81633/turisticki_promet_u_2022_godini_u_dubrovniku.html
1 (08.06.2023.)

UNWTO: Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism,

<https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>
(11.05.2023.)

Zebić, E.: Turistički sektor optimistično u novu sezonu u Hrvatskoj, Radio Slobodna Evropa,

03.04.2023., <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-ljeto-sezona-odmor/32347522.html>
(12.06.2023.)

POPIS SLIKA

Slika 1. Dubrovnik.....	15
Slika 2. Dubrovačke ljetne igre – Grad kao inspiracija i kao pozornica.....	17

POPIS TABLICA

Tablica 1. Najposjećenije turističke destinacije Hrvatske 2019. po broju noćenja.....	24
Tablica 2. Dolasci i noćenja po zemljama 2020. i pad u odnosu na 2019.....	28
Tablica 3. Usporedba turističkih kretanja prije i za vrijeme pandemije na temelju strukture gostiju.....	34

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Ukupan broj umrlih od bolesti COVID-19 na milijun stanovnika.....	7
Grafikon 2. Usporedba broja noćenja po tipu smještaja prije i nakon proglašenja pandemije (2019. i 2020.).....	27
Grafikon 3. Usporedba turističkih kretanja prije i za vrijeme pandemije na temelju broja dolazaka.....	31
Grafikon 4. Usporedba turističkih kretanja prije i za vrijeme pandemije na temelju broja noćenja.....	32
Grafikon 5. Usporedba broja noćenja prije i za vrijeme pandemije prema vrsti smještaja.....	33